This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

5293
42

Harvard College Library

FROM

By exchange

12235
over
5290.42

ROMANORUM SERMONIS CASTRENSIS

RELIQUIAE COLLECTAE ET ILLUSTRATAE.

DISSERTATIO INAUGURALIS

QUAM AD SUMMOS IN PHILOSOPHIA HONORES
AB AMPLISSIMO PHILOSOPHORUM ORDINE GISSENSI
RITE IMPETRANDOS

SCRIPSIT

IOANNES GEORGIUS KEMPF.

LIPSIAE
TYPIS B. G. TEUBNERI.
MCMI.

5293.42

Harvard College Library
. 13. 1901
By Exchange.

Postquam illustris philosophorum ordo Gissensis commentationem, quam tentaveram hac de quaestione ab hoc praeclarissimo collegio posita, praemio dignam duxit Kal. Iul. a. h. s. IC, illa studia continuavi atque ita confeci, ut hanc dissertationem ei a. d. XI. Kal. Iul. anno MDCCCC miserim.

Paginarum numeri iidem sunt supplementi vicesimi sexti annalium philologorum.

Argumentum

Caput I

Pagina

Romanorum sermo castrensis quid sit quibusque e fontibus quaque via ac ratione eius reliquiae hauriantur . . . 342—346

Caput II

Romanorum sermonis castrensis reliquiae adiectis testimoniis comprobatae . . . . . 347—363
A. Minores reliquiae . . . . . 347—357
I. Nomina rerum . . . . . 347—350
1) munimentorum et machinamentorum
2) armorum et signorum
3) numerorum militarium et generum copias instruendi
4) aliarum rerum.
II. Nomina locorum 350
III. Interiectiones 351
IV. Locutiones 351
V. Nomina hominum . . . . . 351—357
1) substantiva appellativa ad significanda
a) genera quaedam militum
b) genera quaedam aliorum hominum
c) singulares homines
2) nomina propria
a) propria et perpetua cognomina
b) cognomina per occasionem, non in perpetuum indita.
B. Maiores reliquiae . . . . . 357—363
I. Cantilenae . . . . . 357—360
II. Dicta collectanea . . . . . 360—362
III. Inscriptiones glandibus plumbeis impressae . . . 362—363
1) glandes Asculanae
2) glans in Hispania reperta
3) glandes Perusinae
4) glans Apsori reperta.

Caput III

Commentarius ad singularia exempla illustranda . . . . . 363—393
(inter A et B a p. 385 ad p. 387 excursus de peregrinis verbis militaribus vel castrensibus insertus est).

Caput IV

Quid in universum iudicandum sit de Romanorum sermone castrensi . . . . . 394—397
Index . . . . . 398—400

Caput I

Romanorum sermo castrensis quid sit quibusque e fontibus quaque via ac ratione eius reliquiae hauriantur.

Ubicunque literarum monumenta ipse sibi aliquis populus condere occipit, a sermone qui ad id temporis unus ac simplex in omnium consuetudine fuit, sermo librorum seiungitur; ut autem oratio in literis adhibita in varia genera dicendi vel scribendi dividitur, ita is sermo, qui in cotidiano hominum usu valet, quo ampliores sunt fines gentis quantoque magis vitae et officiorum genera paulatim variare atque dissentire ordiuntur, eo facilius in multas ac diversas partes formasque dispertitur: qua ratione dialecti et ordinum quorundam sermones oriuntur. Sed in iis ordinibus, qui ut et artiore colligatione societatis vel disciplinae coniunguntur et a ceteris ordinibus intentius segregantur, ita duces ingenii cultu, vitae condicione, numeri exiguitate ab inferioribus valde dissociantur, in iis plebeius homo suam ipse ordinis orationem a comprobata technica separatam facile formare solet. Qua de causa ut exempla afferam, in sacerdotum vel iurisconsultorum societate talis vulgaris sermo ordinis nasci non potest, nascetur autem omni aetate omnesque apud gentes in exercitibus.

Quodsi hanc in sententiam Romanorum linguam perscrutamur — populi bello praestantissimi et potentissimi antiquorum temporum — Gellius, qui literatus grammaticus multa legit atque collegit, noct. Attic. 10, 8, 9 nonnulla quae militaria appellat verba componit; qui alia eiusmodi quaerat, ei commendat eorum libros, qui de militari disciplina scripserint. Unde apparet libros, quibus proprietates sermonis militaris continerentur, a grammaticis ipso studio eius artis copiae verborum colligendae scriptos, illa quidem aetate nondum fuisse; sed postea quoque, etiamsi non raro apud quosdam auctores (imprimis in scholiis velut passim apud Servium in commentariis ad Aeneida, cf. 8, 653. 10, 241. 279. 295) singularia designantur vocabula militaria, nemo veterum, quod quidem investigaverim, ea congerere conatus est. Neque enim studia vel ars Romanorum grammaticorum adeo progressa sunt, ut sermo ullius ordinis a communi separatus excuteretur. Nam etsi fortasse in commentariis iuris termini technici huius provinciae componebantur[1]), tamen non amore

1) Cf. Gell. 16, 5, 3: C. Aelius Gallus in libro de significatione verborum, quae ad ius civile pertinent, secundo 'vestibulum esse dicit non

studioque artis grammaticae sunt orti, sed usu atque necessitatibus fori. Vero enimvero vulgaris sermonis aut saltem partis eius proprietates conquirere et explicare, id nemo illorum grammaticorum studuit aut cogitavit. Quicunque igitur eiusmodi res in quaestionem vocaturus est, cum multo labore parvis usuris plerosque veteres scriptores, si res postulat, etiam inscriptiones, pervestigare debet ita, ut rara frustula, quae aliquis auctor ardori quaerentis concessit, deprehendat.[1])

Quo in numero haec est habenda quaestio: Romanorum sermonis castrensis reliquiae colligantur et illustrentur.

Si consilium sit totam verborum et locutionum copiam, quam Romani in arte militari mirum quantum omni genere a se exculta usurpabant, colligere digerere illustrare, non dicam eam, quam omnino scriptores, si res militares attingebant, adhibere soliti sunt, sed illam, qua militares in militia utebantur (dico terminos technicos quos vocant), id tum demum suscipere liceat, cum singulares hanc in sententiam auctores excussi erunt, quales sunt dissertationes Kampmanni: res militares Plauti Vratislaviae 1839 progr. (cf. etiam David Wollner, Die auf das Kriegswesen bezüglichen Stellen bei Plautus und Terenz I Landau 1891/92 progr.) Francisci Froehlich: Zur militärischen Phraseologie des Tacitus Aarau 1896 progr., vel cum latinorum copia verborum novo thesauro collecta erit. Deinde is non tam castrensis quam militaris sermo rectius appelletur (cf. quae verba Gellius l. l. militaria nominet). Castrensem autem sermonem eum intellectum velim, quem comprobari aut saltem fide quadam conici potest gregarius miles ipse sibi formasse vel usurpasse, ita ut ab iis, qui communi sermoni studebant, alienus ac militum modo proprius esse sentiretur ideoque evitandus putaretur. Quam in sententiam Plin. n. h. praef. 1 dicit 'conterraneum' vocem esse castrensem vel Gell. n. Att. 17, 2, 9 'copiari', cf. etiam Suet Cal. 9 castrensi ioco.

Quo in genere fieri potest, ut voces antea communi sermone frequentatae, postquam apud ceteros obsoleverunt, nisi a militibus non adhibeantur: talia verba cum posteriore aetate castrensia intellecta sint, ad hanc quaestionem referenda esse puto. Nonnunquam vero difficile factu est discernere, utrum aliqua vox terminus sit technicus an castrensis locutio, praesertim cum accidere possit, ut vocabulum primo a militibus excogitatum vel usurpatum postremo terminus fiat: hoc quidem afferam, sed non omittam, quin quid ambiguum sit, addam. Cantilenas autem gregariorum militum hac

---

in ipsis aedibus neque partem aedium, sed locum ante ianuam domus vacuum, per quem a via aditus accessusque ad aedis est, cum dextra sinistraque ianuam tectaque sunt viae iuncta atque ipsa ianua procul a via est area vacanti intersita.' 1) Putaveris iis saltem locis, quibus de soloecismo barbarismo sim. dicunt, grammatices talia verba castrensia addidisse; sed unum inde hausi vocabulum: v. p. 353 'galearia'.

dissertatione non magis esse recipiendas quam iocos castrenses vereor ne nemo neget, qui definitioni propositae assensus sit.

Quoniam certos fines certosque terminos huic disputationi constitui, fatendum mihi est, etiamsi quam plurimos auctores veteres perlegi, tamen pro rata parte me non ita multas invenisse reliquias castrensis sermonis ac non omnes scriptores aeque fuisse idoneos ex quibus fructus caperetur. Perscrutatus sum Frontini strategemata, Vegetii epitomam rei militaris, Hygini de munitione castrorum librum, Romanorum omnes rerum scriptores usque ad Ammianum, Hieronymum, Orosium, e Graecis Polybium, Plutarchi vitas parallelas, Appianum, Cassium Dionem, Herodianum, Zosimum, Procopii bella Persicum Vandalicum Gothicum, grammaticos Latinos Terentiano Mauro excepto, scholia in Terentium Horatium Vergilii Aeneida, Asconii commentarios in Ciceronis orationes V, scholia Bernensia in Lucanum, scholia in Statium Iuvenalem Persium, deinde glossaria Latina, Festum, Gellium, Plinii naturalem historiam, Solinum, Macrobii Saturnalia, Martianum Capellam, Isidorum (capitibus de christianis rebus exceptis), Petronii saturas, Plinii minoris epistulas, Apulei metamorphoseon libros, panegyricos Latinos.[1]) Octo auctores, quos modo commemoravi — quod, qui eorum genus et consilium scribendi satis cognoverit, facile intelleget — nihil fructus ediderunt nisi unum locum minoris momenti in panegyricis ad versus triumphales pertinentem. Ex Plinii maioris libris, quippe qui et ipse diu militaverit et sensu acri ac mirabili quodam ad res vel exiguas et ab aliis temere neglectas valuerit observandas, pauca hausi, etiam unde dubium an nemo exspectet. — In scholiis ac glossariis, a quibus quamquam sermo plebeius alienus non est, tamen casu fore, ut castrensia vocabula vel locutiones indagarem, non ignorabam, nonnullis isdemque aptissimis vocibus repertis (scl. in Serv. in schol. ad Luc. in gloss.) labor quaeritandi aliqua quidem e parte pensatus est. — In Varronis de lingua Latina libris, qua fuit Romanorum sermonis ac vitae scientia, tres occurrerunt loci ad hoc propositum convenientes, apud Gellium totidem: id quod in hoc abstruso et ieiuno grammatico mirandum est. Ceteri grammatici spem meam quamvis exiguam in iis posuissem, prorsus fefellerunt. — Fecundissimus autem fons historici fuerunt. Ac primum quidem ex Romanorum rerum scriptoribus, qui ante Sallustium fuerunt, pauciora sunt fragmenta servata quam ut multa huius generis hauriantur (cf. unum verbum 'copiari' apud Gell. 17, 2, 9 ex Claudio Quadrigario infra p. 351). Sallustius ipse, utpote qui non ut historicus sed ut orator legendus sit (Gran. Lic. Bonn. p. 43), tam alienus est vel

1) Ex inscriptionibus eas modo pervestigavi et excepi, quae in glandibus plumbeis incisae certo ad milites gregarios referri possunt; praeterea indices corporis inscriptionum perspexi, sed omnes corporis inscriptiones ipsas examinare nunc quidem nequivi; in futurum vero nisi aliis rebus detinebor, etiam illum fontem perscrutabor.

a communi sermone tamque sublime et grande genus historiam scribendi affectat, ut quamvis in exercitu militaverit, harum ineptiarum, quas tales res sine dubio existimasset, nullam habeat rationem. Livius qua est imperitia rei militaris ac vitae castrensis, nullam fere aliam materiam ad hoc propositum idoneam praebet quam quae de versibus a militibus in imperatorem triumphantem iactatis refert. E Caesaris libris pro rata parte magnum fructum percipi facile intellegitur. Quem quod ipse dicta collectanea edidit, apparet studio non caruisse proprietates sermonis singularium hominum et iocos ad tempus et ad rem convenientes attendendi; accedit, quod ipse multos annos in castris versabatur militibusque familiariter fere utebatur. Quae auctorem belli Hispaniensis ex castrensi oratione fortasse sumpsisse Caesaris ipsius usu verborum collato veri simile sit, Albrechtus Koehler in act. semin. philol. Erlang. I p. 367 sqq. passim docet. Tacitus quas castrenses locutiones in primo potissimum libro annalium praebet, ut earum ingenium ac tempus usurpandi postulat, ad fontem illarum partium operis referendae sunt. Magno autem usui sunt Suetonii de vita Caesarum libri: quem cum sibi proposuisset, ut non magno stilo veri et germani rerum scriptoris tempora ac res gestas imperatorum describeret, sed singulares vitas ingeniaque eorum ita, ut etiam minutas ac minutissimas res non neglegeret, cum autem Caesarum vitae arte conexae essent cum militibus, consentaneum est iudicia vel dicteria ab exercitu apte acuteque in illos dicta non sine sua et audientium voluptate illi morum aulae historiae inseruisse. Etiam maiora exempla vel pro portione maxima ac plurima leguntur apud eos, qui Suetonii genus vitas imperatorum scribendi, minore ingenio maiore studio atque ardore illas minutas res tractantes, imitati sunt: apud scriptores historiae augustae et anonymum libri qui fertur Aurelii Victoris epitoma. Sed si vel acta senatus, quae illi quidem adiecissent, vitiata et subdita esse constat, quanto maiore cautione ac dubitatione ea materia cognominum et historiolarum pertractanda est, quam huic disputationi praebent.—Ammianus Marcellinus diu in militia versatus et studio impulsus, si ullo modo fieri posset, quaecunque legisset vel animo docili acutoque ipse expertus esset, legentibus tradendi nonnulla addidit, quae ad hanc quaestionem aptissime quadrent. Qui libros universam historiam amplectentes vel Romanarum rerum compendia composuerunt, ii omnes adeo summam tangunt, ut castrensis sermonis locutionem respicere nequeant. — Ex Graecis historicis, qui res a Romanis gestas tractant, Plutarchus, Appianus, Cassius Dio non ita paucos locos attribuerunt; Polybius, Herodianus, Zosimus quos illum propter magnam peritiam rei militaris, hos propter affectionem res etiam leviores ac minoris momenti describendi haec studia adiuturos esse facile coniciatur, magnopere frustrentur. — Ex militaris rei scriptoribus Frontini strategemata unum continere locum mirandum est; e Vegetii libris complura frustula excerpsi; sed nonnusquam

non facile est discernere, utrum terminus technicus an castrense sit verbum: uno quidem loco (3, 19 p. 105, 9 L.[2] caput porcinum) Ammiano teste (17, 13, 9) pro certo habendum est ipsum diserte discriminare inter terminum et gregarii militis vocem.

Quoniam scriptores veteres ad hoc propositum adhibitos examinavi, haec fere statuenda esse credo: Romanorum castrensem sermonem, i. e. gregariorum militum proprietatibus quibusdam praeditum, fuisse vestigiis quidem colligi potest; item constat scriptores quosdam diserte eum ut ab usitato alienum ostendere; sed communis literarum orationis auctoritas apud omnes scriptores tanta fuit, ut rarissima cuipiam vox vel locutio gregarii militis non comprobata quamvis de militaribus rebus dicenti elapsa sit.

Postremo ut huius aetatis afferam libros ad hanc quaestionem pertinentes mihique in usum meum conversos, castrensis sermo Romanorum non magis pertractatus est quam ulla alia ordinis oratio antiquorum temporum praeter iuris consultorum (cf. Guilhelmus Kalb: Roms Juristen nach ihrer Sprache dargestellt 1890). Adiuverunt me non tam colligentem quam illustrantem adnotationes ex voluminibus Wölfflini Archivi sumptae, deinde Albrechti Koehler dissertatio gnaviter ac diligenter elucubrata, quam supra commemoravi (cf. p. 345). Otto Keller in libris qui inscribuntur: Lateinische Volksetymologien, Lateinische Etymologien, Grammatische Aufsätze, haud raro castrensis sermonis reliquias attingit. Quod autem quis arbitretur ea potissimum, quae exponeret: Lateinische Volksetymologien p. 109 — 115, me accurate hoc loco examinare debuisse, equidem mihi persuasi eius neglegentiam in materia dubia explananda et in legibus artis grammaticae respiciendis tantam fuisse tamque incertas plurimas eius opiniones, ut a proposito longe me aberraturum existimem, si de singularibus rebus, quas contendit, disserere molirer; ea igitur sola arcessam, quae mihi quidem esse idonea videantur. Cetera adiumenta, quibus usus sum ad illustrandam materiam collectam, s. l. laudabo.

Nunc autem, ut rem ipsam aggrediar, primum sermonis castrensis reliquias, quas quidem invenerim aut hoc nomine omnibus rationibus computatis dignas esse ducam, electas et digestas atque necessario apparatu ex optimis editionibus sumpto instructas afferam, deinde ad singulares res illustrandas commentarium adiciam, postremo, quantum licet per illa fragmenta, explanare conabor, quid in universum de Romanorum sermone castrensi iudicandum esse censeam.

Caput II

Romanorum sermonis castrensis reliquiae adiectis testimoniis comprobatae

A. Minores reliquiae

I. Nomina rerum

1) munimentorum et machinamentorum.

1. Caes. b. G. VII 73, 2—4 Kü: **cippus**: Truncis arborum aut admodum firmis ramis abscisis atque horum delibratis ac praeacutis cacuminibus perpetuae fossae quinos pedes altae ducebantur. Huc illi stipites demissi et ab infimo revincti, ne revelli possent, ab ramis eminebant. Quini erant ordines coniuncti inter se atque complicati; quo qui intraverant, se ipsi acutissimis vallis induebant. Hos cippos appellabant.

2. Caes. b. G. VII 73, 5—8 Kü: **lilium**: Ante hos (*scl. cippos*) obliquis ordinibus in quincuncem dispositis scrobes trium in altitudinem pedum fodiebantur paulatim angustiore ad infimum fastigio. Huc teretes stipites feminis crassitudine ab summo praeacuti et praeusti demittebantur ita, ut non amplius digitis quattuor ex terra eminerent; simul confirmandi et stabiliendi causa singuli ab infimo solo pedes terra exculcabantur; reliqua pars scrobis ad occultandas insidias viminibus ac virgultis integebatur. Huius generis octoni ordines ducti ternos inter se pedes distabant. Id ex similitudine floris lilium appellabant.

3. Caes. b. G. VII 73, 9 Kü: **stimulus**: Ante haec (*scl. lilia*) taleae pedem longae ferreis hamis infixis totae in terram infodiebantur mediocribusque intermissis spatiis omnibus locis disserebantur, quos stimulos nominabant.

4. bell. Hisp. 5,3 Kü: **bracchium**: Caesar, ut eum ab oppido commeatuque excluderet, bracchium ad pontem ducere coepit (*cf.* ib. 6, 3. 13, 1. 23, 1. 24, 1. 40, 1. bell. Afr. 38, 2. 49, 1. 51, 2. 56, 1; *sed Caesar ipse vitat hanc vocem*).

5. Veg. IV. 10 p. 135, 19 L^2: **burgus**: castellum parvulum, quem burgum vocant; *cf.* C. Gl. L. VI p. 157 C. I. L. III 3653 VIII 4799; *passim; v. Ruggiero Diz. epigr.*

6. Amm. Marc. XXXI 7, 7 G: **carrago**: ad carraginem quam ita ipsi appellant (*scl. Gothi*). Treb. Poll. Gall. 13, 9 P^2: Scythae facta carragine per montem Gessacem fugere sunt conati. Treb. Poll. Claud. 8, 2: [*Claudius*] carraginem .... incendi fecit.[1]) Vop. Aur. 11, 6: tuum est .. quaerere .. ubi carrago sit hostium. Treb. Poll. Claud. 8, 5 ingens carrago[2]) deserta est. *cf. ibid.* 6, 6.

1) incendia fecit *optimi codd. B(ambergensis) et P(alatinus)*, incendefecit *Gruter* incendi fecit *Peter cum deterioribus codd.* 2) cartago B^2.

7. Veg. IV 15 p. 137, 20 L²: **causia (?)**: Vineas dixerunt veteres, quas nunc militari barbaricoque[1]) usu causias[2]) vocant.

2) armorum et signorum.

8. Suet. Dom. 10 p. 247, 20 R: **lanceae Luculleae**: [*Imperator Domitianus*] interemit Sallustium Lucullum Britanniae legatum, quod lanceas novae formae appellari Luculleas passus est.

9. Veg. I 17 p. 19, 21 L²: **mattiobarbulus**: Plumbatarum quoque exercitatio, quos mattiobarbulos[3]) vocant. Veg. III 14 p. 98, 9: Quartus item ordo construitur de scutatis expeditissimis, de sagittariis iunioribus, de his, qui alacriter verutis vel mattiobarbulis[4]), quas plumbatas nominant, dimicant, qui dicebantur levis armatura. Veg. I 17 p. 20, 2: in Illyrico dudum duae legiones fuerunt, quae ... Mattiobarbuli[5]) vocabantur. *cf. etiam ibid.* vv. 7[6]) *et* 10.[7])

10. Veg. I 20 p. 24, 8 L²: **berba**: Barbari .. scutati pedites his praecipue utuntur, quas berbas[8]) vocant, et binas etiam ac ternas in proeliis portant.

11. Veg. III 5 p. 74, 4 L²: **tufa**: Muta signa sunt aquilae, dracones, vexilla, flammulae, tufae[9]), pinnae. Laur. Lyd. de mag. I, 8: Πρίσκου δὲ Ταρκυνίου τοῦ ῥηγὸς ὕστερον Θούσκους καὶ Σαβίνους πολέμῳ νικήσαντος προσέθηκαν τοῖς τῆς βασιλείας γνωρίσμασι δόρατα ἐπιμήκη ὑσαύτως τὸν ἀριθμὸν δυοκαίδεκα ἀκροξιφίδας μὲν οὐκ ἔχοντα, ἠωρημένας δὲ λοφιάς. καλοῦσι δὲ αὐτὰς οἱ μὲν Ῥωμαῖοι ἰούβας, οἱ δὲ βάρβαροι τούφας βραχύ τι παραφθαρείσης τῆς λέξεως.

12. C. Gl. L. II 28, 40: **bandum**: σίγνον[10]), ib. V 505, 7 labarum

---

1) barbaricoque *optimi codd.*, barbari quoque *deterior classis*, barbario (*vel* barbaro) quoque *pars melioris classis*. 2) causias *vulgo, etiam Lang²*, cautib; (*unus cod.* cautibus) *omnes codd. melioris classis* (Є), *contra* caucias, cautias, cautius *deterior classis;* cattos *Ed. Bon. Lipsius Pol I 7 versio Germanica 1511; Vincentius Bellovacensis hunc locum exscripsit:* vineas dixerunt veteres quas nunc cautibulas alias chartos (cattos *?*) vocant; *Oudendorp aut vulgatam retentam aut* cautibulas *scriptum vult. Sehwebel* cattos *probare videtur*, hausias *Frid. Mone proposuit. (teste Langio).* 3) mattiobarbulos *melior classis excepta Guelpherbytani manu prima* (*G*¹ matiobabulus) *item unus e classe deteriore, ceteri eius* martiobarbulos; mattibalos *vult Carolus de Aquino* ματζοβ. *Rigalt. gloss. sub voce* καλίβα. *contra* μαρτζοβ. *Meurs. gloss.* 4) mattiobarbulis *G*, matiobarbolis *ceteri melioris classis* Є, matzobarbulis *e deteriore cl.* Π '*Palatinus*', martiobarbulis *ceteri eiusdem cl. et optimus melioris (scl.* A = *Parisinus).* 5) mattiobarbuli *tres optimi melioris class. et e deteriore* Π. (*hic corr., nisi Lang fallitur, rasura ex* martiobarbuli), *unus (Q) e meliore* mattiobarboli *unus (P) e deteriore* mattiobarbuli *corr. in* martiobarbuli, *duo (VD)* martiobarbuli. 6) mathiobarbulos *G* martiobarbulos *e deteriore cl. VDP.* 7) martiobarbulos *VD* barbulos *P.* 8) berbas *scripsi* bebras *libri.* 9) tubae *nonnulli libri ex utraque classe.* 10) σίγνον *Scaliger*, λῖγνον *liber.*

bandus vel sceptrum. Proc. b. Vand. II 2 (*init.*) D: τὸ σημεῖον ὃ δὴ βάνδον καλοῦσι Ῥωμαῖοι. ib. II 10 p. 448, 5 D: ὁ .. τὸ σημεῖον τοῦ στρατηγοῦ ἐν ταῖς παρατάξεσιν εἰωθὼς φέρειν, ὃν δὴ βανδοφόρον καλοῦσι Ῥωμαῖοι.

3) numerorum militarium et generum copias instruendi.

13. b. Hisp. 30, 1: **aquila**: Erat acies XIII aquilis constituta (*aquila idem significat ac legio*).

14. Amm. Marc. XVII 13, 9 G: **caput porci**: eos . . . imperatori... acriter imminentes desinente in angustum fronte, quem habitum caput porci simplicitas militaris appellat, impetu disiecit ardenti. Veg. III 19 p. 105, 6 L²: Cuneus dicitur multitudo peditum, quae iuncta cum acie primo angustior, deinde latior procedit et adversariorum ordines rumpit. ... Quam rem milites nominant caput porcinum.

15. Veget. III 16 p. 101, 9 L²: **drungus**: Scire dux debet, contra quos drungos, hoc est globos, hostium quos equites oporteat poni. ib. III 19 p. 104 sq: Cavendum vel maxime, ne ab ala cornuque sinistro ... aut certe dextro .. circumveniantur tui a multitudine hostium aut a vagantibus globis[1]), quos dicunt drungos. *cf. etiam* Vop. Prob. 19,2: Triumphavit de Germanis et Blemmyis (*scl. imperator Probus*) omnium gentium drungos usque ad[2]) quinquagenos homines ante triumphum duxit.

4) aliarum rerum.

16. Paul. ex Fest. p. 24, 1 M: **muli Mariani**: Aerumnulas Plautus refert furcillas, quibus religatas sarcinas viatores gerebant. Quarum usum quia Gaius Marius retulit, Muli Mariani postea appellabantur. Itaque aerumnae labores onerosos significant; sive a Graeco sermone deducuntur: nam αἴρειν Graece, Latine tollere dicitur. *cf.* Paul. p. 148, 6: Muli Mariani dici solent a Mario instituti, cuius milites in furca interposita tabella varicosius onera sua portare adsueverant. Fest. p. 149, 25: .... a C. Mari instituto .... in furca sunt posita .... Front. strat. IV 1, 7 G: C. Marius recidendorum impedimentorum gratia, quibus maxime exercitus agmen oneratur, vasa et cibaria militis in fasciculos aptata furcis inposuit, sub quibus et habile onus et facilis requies esset: unde et proverbium tractum est 'muli Mariani'. Plut. Mar. 13 S: ἑαυτῷ δὲ ἀχθοφορεῖν ἀναγκάζων καὶ αὐτουργεῖν τὰ πρὸς τὴν δίαιταν ὥστε καὶ μετὰ ταῦτα τοὺς φιλοπόνους καὶ σιωπῇ μετ' εὐκολίας τὰ προσταττόμενα ποιοῦντας ἡμιόνους Μαριανοὺς καλεῖσθαι.

17. Varr. l. l. V 121 Sp: **cilibantum**: Mensa vinaria rotunda

1) aut a vagantibus globis *plurimi deterioris class.* aut ab hortantibus globis *unus e deteriore classe (scl.* Π = *Palatinus)* a vagantibus aut globis *melior class.* 2) atque *B(ambergensis)* at *P(alatinus).*

nominabatur cilibantum, ut etiam nunc in castris; id videtur declinatum a Graeco.

18. Varr. l. l. V 166 Sp: **segestre**: Qui lecticam involvebant, quod fere stramenta erant e segete, segestria appellarunt, ut etiam nunc in castris, nisi si a Graecis; nam στέγαστρον ibi.

19. Amm. Marc. XXXI 7, 11 G: **barritus**: Romani quidem voce undique Martia concinentes, a minore solita ad maiorem protolli, quam gentilitate appellant barritum[1]), vires validas erigebant. ib. XXVI 7, 17: pro terrifico fremitu, quem barbari dicunt barritum[2]), nuncupatum imperatorem (*scl. Procopium*). *cf. etiam* XVI 12, 43[3]) XXI 13, 15[4]) Veg. III 18 p. 103, 19 L[2]: Clamor .. quem barritum vocant prius non debet adtolli, quam acies utraque se iunxerit. Lact. Plac. in Stat. Theb. IV 394 J: Amazones cum finitimis bellare dicuntur, quorum ululatus barritus[5]) id est barbarus ritus. *cf. etiam ibid.* V 729.[6]) Loewe prodromi p. 150 adn. 2 *et* p. 419 (*ex cod. Bern 258*) barritus vox exercitus.

20. Tac. hist. III 50: **clavarium**: seditiosae militum voces terrebant, clavarium (donativi nomen est) flagitantium (*scl. a ducibus suis i. e. Flaviani exercitus*).

II. Nomina locorum.

21. Hyg. de mun. castr. 57 D: **novercae**: Iniqua loca, quae a prioribus novercae[7]) appellabantur, omni modo vitari debent (*scl. ad castra ponenda*). *cf.* 58.

22. Plin. n. h. IV 97 D: **insula Glaesaria**: insulae Romanis armis cognitae; earum nobilissimae Burcana Fabaria nostris dicta, a frugis multitudine sponte provenientis, item Glaesaria a sucino militiae appellata, a barbaris Austeravia, praeterque Actania.

23. Suet. Claud. 1 p. 147, 19 R: **Castra Scelerata**: post praeturam confestim inito consulatu atque expeditione repetita supremum diem morbo obiit (*scl. Drusus*) in aestivis castris, quae ex eo Scelerata sunt appellata.

24. Lact. Plac. in Stat. Theb. XII 64 J: **strava**: acervos: exuviarum hostilium moles; exuviis enim hostium exstruebatur regibus mortuis pyra, quem ritum sepulturae hodieque barbari servare dicuntur; quae strabas[8]) dicunt lingua sua. Iord. Get. 258 M: stravam super tumulum eius quam appellant ipsi (*scl. Hunni*) ingenti comessatione concelebrant. C. Gl. L. V 516, 9 strabam tumulum sepulchrum ib. 578, 43 stravam tumulum sepulcrum.

---

1) varritum *optimus et hoc loco unus codex V(aticanus).* 2) varitum *V P(etrinus deterior liber)* barritum *Gelenii editio praestantissimo Hersfeldensi fundata et Accursiana.* 3) varritum *V.* 4) varritus *V* varitus *P.* 5) barbarit' *corr. in* barbareus *optimus M(onacensis), ceteri* barritus *(L Pa) vel* barratus *(Pb).* 6) parritus *M* haritus *Pa.* 7) nobiriae *liber, corr. Schele, § 58 corr.* noberca *idem.* 8) q̄ strabas *M(onacensis) optim. lib. et Par. a,* quas trabas *Par. b* quem Strabas *L (Tiliobrogae lib.).*

III. Interiectiones.

25. Varr. l. l. VI 68 Sp.: **io triumphe**: . . . triumphare appellatum, quod cum imperatore milites redeuntes clamitant per urbem in Capitolium eunti: Io triumphe. *cf.* Tib. 2, 5, 118 Hor. carm. 4, 2, 49 epod. 9, 21 Ovid. am. 1, 2, 34. trist. 4, 2, 51.

26. Plut. Marc. 8 (*med.*) S: **feri**: Ἄλλοι δὲ παρὰ τὴν τοῦ πολεμίου πληγὴν γεγονέναι τοὔνομα (*scl. nomen Iovis feretrii*) λέγουσιν. καὶ γὰρ νῦν ἐν ταῖς μάχαις ὅταν διώκωσι τοὺς πολεμίους πυκνὸν τὸ φέρι[1]) τοὐτέστι παῖε παρεγγυῶσιν ἀλλήλοις.

IV. Locutiones.

27. Paul. ex Fest. p. 91, 9 M[2]): **fraxare**: vigiliam circuire *cf.* C. Gl. L. V 569, 9 = V 22, 7 = V 69, 26: flaxare vigilias circumire.

28. Serv. in Verg. Aen. X 314 H.-T.: **haurire aliquem**: Haurit ferit modo significat, sed non nudum latus, sed quod aperuerat: et putatur hysteroproteron; quidam militarem[3]) elocutionem putant: cum enim a latere quis aliquem adortus gladio occidit, haurit illum dicunt, *cf.* Lact. Pl. in Stat. Theb. II 46 Non. p. 319, 25 M. Liv. 7, 10, 10 Val. Fl. 6, 554.

29. Veg. III 25 p. 119, 4 L[2]: **campum colligere**: Prior . . de caesis hostibus spolia capiat, quod[4]) ipsi dicunt colligat campum.

30. Gell. XVII 2, 9 H: **copiari**: 'Et Romani, inquit (*scl. Q. Claudius Quadrigarius*) multis armis et magno commeatu praedaque ingenti copiantur.' Verbum castrense est nec facile id reperias apud civilium causarum oratores, ex eademque figura est qua 'lignantur' et 'pabulantur' et 'aquantur'.

31. Caes. b. Gall. 7, 73, 1 Kü: **materiari**: Erat eodem tempore et materiari et frumentari et tantas munitiones tueri necesse.

V. Nomina hominum

1) substantiva appellativa ad significanda:

a) genera quaedam militum.

32. b. Hisp. 3, 7 Kü: **vigiles**: partim tempestate impediti vigiles non poterant diligentiam praestare partim illo responso deterrebantur; *item* 35, 4 Hirt. b. Gall. 8, 35, 4 (*sed Caesar hoc verbum idem significans ac 'vigilias custodias excubias' vitat*).

---

1) φέρι *pro* φέρε *Stephanus.* 2) *lectiones edit. Thewrewkianae nunquam neglexi.* 3) militarem *Schoell,* italicam *libri.* 4) et quod *vulgo,* et *Lang recte om.*

33. Non. p. 26, 3 Mü: **tenebrio**: Nebulones et tenebriones dicti sunt, qui mendaciis et astutiis suis nebulam quandam et tenebras obiciebant aut quibus ad fugam et furta haec erant accommodata et utilia .....

Afranius Epistula
huc vénit fugiens tenebrione tirrium.†

Varro Papia papae περὶ ἐγκωμίων: 'si et accusator et reus erunt tenebriones uterque, utrumque vituperato.' — Varro Gerontodidascalo: Manius Curius consul ⟨in⟩[1]) Capitolio cum delectum haberet nec citatus in tribu civis respondisset, vendidit tenebrionem.[2])

34. Schol. in Iuv. sat. V 14, 305 B: **sparteoli**: per translationem disciplinae militaris sparteolorum Romae, quorum cohortes in tutelam urbis cum amis et cum aqua vigilias curare consuerunt vicis. *cf.* Tert. apolog. 39 (*med.*) ad fumum cenae Serapicae sparteoli excitabuntur.

35. schol. Basil. 60, 18, 29: **bucellarii**: βουκελλάριοι οἱ τὸν ἄρτον τινὸς ἐσθίοντος ἐπ' αὐτῷ τούτῳ τῷ παραμένειν αὐτῷ. Olympiod. p. 59 M. (fr.7): τὸ βουκελλάριος ὄνομα ἐν ταῖς ἡμέραις Ὀνωρίου ἐφέρετο κατὰ στρατιωτῶν οὐ μόνων Ῥωμαίων, ἀλλὰ καὶ Γότθων τινῶν.

36. Lampr. Alex. Sev. 61, 3: **scurra**: unus ex Germanis, qui scurrarum officium sustinebat, ingressus ... visus est. Cui Alexander: 'Quid est hic'[3]), inquit 'contubernalis' .... *ibid.* 62, 5 [*Alexander Severus*] et gladio barbarico et scurrae barbari manu .... perit. Lampr. Heliog. 33, 7: [*Heliogabalus*] et occisus est per scurras et per plateas tractus et ... per cloacas ductus et in Tiberim submissus est. Treb. Poll. trig. tyr. 30, 26: nec collo (*scl. Zenobiae in triumpho ductae*) aureum vinculum deerat, quod scurra Persicus praeferebat. — *Cf. inscriptionem militarem apud Orelli 3572, quae tamen Henzen ibid.* III ind. p. 147 *suspecta videtur et nunc in numerum falsarum recepta est a Th. Mommsen* C. I. L. X 105: Pomanio scurrae[4]) D Poetil cor val Ī item torq Ī don *q. s.*

37. C. Gl. L. IV 534, 37: Liticin⟨e⟩s **hornatores** cornices aut cornicines.

b) genera quaedam aliorum hominum:

38. Fest. p. 158, 27 M: **muger**: dici solet a castrensium ⟨morum⟩[5]) hominibus quasi muccosus is[6]) qui talis male ludit. Paul. ibid: muger muccosus.

39. Paul. ex Fest. p. 45, 16 M: **căcula**: servus militis; Plautus: 'video caculam militarem'; dicitur autem a Graeco κᾶλον, quia fusti-

---

1) in *add. Ald. om. codd.* 2) tenebronem *codd.* 3) est hic *codd.* istic *Jordan, Peter.* 4) Scurrano Mommsen; *cf. eius adn.* 5) castrensium *liber,* castrensibus *Müller,* morum *addidi.* 6) is *Müller* his *liber.*

bus clavisque ligneis ad tutelam dominorum armari soliti sunt (*cf. etiam lexica.*).

40. Veg. I 10 p. 15, 5 L^2: **galearia galearius**: . . . lixas quos galiarias[1]) vocant *ibid.* III 6 p. 78, 5: calonibus, quos galiarias[2]) vocant; Caper Gr. Lat. VII 103, 3 K: militis puer galearius recte dicitur; nam galearia soloecismus; non est puer galearia: nam pueram sic rite voces: puer est galearius† hic a soloicus.[3])

C. Gl. L. V 370, 41 lixa galearia. *cf.* IV 414, 55 V 204, 17; IV 216, 1 calones calearii militum *passim, sed plerumque corruptum.*

41. Schol. in Pers. V 138 B: **baro**: barones dicuntur servi militum, qui utique stultissimi sunt, servi scilicet stultorum.

42. C. Gl. L. V 475, 44: **primivirgius**: cabellaris quod prima est militia eius in virgis; *cf. etiam* IV 151, 40. 273, 17. 553, 48. V 235, 36. 325, 42. 510, 65. 383, 33.

43. Amm. Marc. XV 12, 3 G: **murcus**: Nec eorum (*scl. Gallorum*) aliquando quisquam, ut in Italia, munus Martium pertimescens pollicem sibi praecidit, quos iocaliter[4]) murcos appellant.

44. Plin. n. h. praef. 1 D: **conterraneus**: . . . Catullum conterraneum meum — agnoscis et hoc castrense verbum (*scl. tu imperator Vespasiane*).

45. C. Gl. L. V 501, 29: **focaria**: focarias uxores militum, *item* 457, 31 *cf.* cod. Iust. 5, 16, 2 edictum Caracallae a. 213 p. Chr. 6, 46, 3 a. 215 p. Chr.; Aegypt. Urkunden d. Berl. Mus. ed. Generalverwalt. f. Griech. Urk. vol. II n. 614, 13 τῆς c]υμβιωcάcης μοι γυναικὸς φωκαρίας Σεμπρωνίας Ταcουχαρίου (*ex anno* 217 p. Chr.); *cf. etiam* C. I. L. III p. 2012, 215. XI 39.

46. Capit. Maxim. 28, 8 P^2 (*ex Cordo*): **caliga Maximini**: quoniam ad Maximinum seniorem revertimur, res iucunda praetereunda non est. Nam cum esset Maximinus pedum . . octo et prope semis, calciamentum eius, id est campagum regium, quidam in luco, qui est ⟨inter⟩ Aquileiam et Arciam, posuerunt, quod constitit pede maius fuisse hominis vestigio [mensura][5]); unde etiam vulgo tractum est, cum de longis et ineptis hominibus diceretur: 'caliga Maximini'.

c) singulares homines.

47. Liv. II 60, 3 (*a. 471 a. Chr. n.*) Z: **T. Quinctius parens**: . . . exercitus redit sibi parentem (*scl. T. Quinctium consulem*), alteri exercitui dominum datum a senatu memorant.

---

1) galiarios *Lang,* galliarias *melior classis et unus ex deteriore, ceteri* galliarios; '*Adscripsit Scriverius e glossis M Stis* Kalones, Galliae militum *emendatque* galearii *vel* Caculae militum *nec male: Sed cur non* Galiariae' *Oudendorp (teste Langio); cf. Heraeus Arch. f. lat. Lexicogr. X 508.* 2) galiarias *melior cl.* galiarios *vel* galearios *vel* galerios *deterior,* galiarios *Lang.* 3) *cf. Keili adnotationes ad haec corrupta verba,* hic asoloicos (= ἀcολοίκως) *Heraeus l. l. p. 508* adn. *1.* 4) iocaliter *editiones principes, etiam Jordan,* localiter *libri, item Gardthausen.* 5) mensura *Peter uncis inclusit.*

48. Tac. ann. II 55 (*extr.*) O: **Cn Piso parens legionum:** eo usque corruptionis provectus est (*scl. Cn Piso Germanici inimicus*), ut sermone vulgi parens legionum haberetur, *ib. cap.* 80 (*med.*) consisterent in acie, non pugnaturis militibus, ubi Pisonem ab ipsis parentem quondam appellatum ... vidissent.

49. C. I. L. I p. 288: **Q. Fabius pater:** ⟨Q. Fabius⟩ Q. f. Maximus ab exercitu Minuciano pater appellatus est, *cf.* Sil. Ital. VIII 2 B: Romana parentem | solum castra vocant (*scl. eundem Fabium*); Plin. n. h. 22, 10 D: appellatum patrem ab his, quos servaverat. Liv. 21, 30, 3 Val. Max. 5, 2, 4.

50. Liv. III 29, 3 (*a. 458 a. Chr.*) Z: **T. Quinctius patronus:** adeo tum imperio meliori animus mansuete oboediens erat, ut .. exercitus ... proficiscentem eum patronum salutaverit.

51. Liv. XXI 30, 3 Z: milites Fabii Cunctatoris exercitus **patroni:** cum .. circumfusos militum eius totum agmen patronos salutasset. *cf.* Plut. Fab. Max. 13 S: οἱ δὲ στρατιῶται τοὺς στρατιώτας πάτρωνας ἠσπάζοντο. Val. Max. 5, 2, 4.

52. Cap. Gord. 31, 6 P²: **Gordianus filius militum:** Cordus dicit omnes milites eum (*scl. Gordianum*) filium appellasse.

53. Treb. Poll. trig. tyr. 6, 3 P²: **Victoria mater castrorum:** [*Victorinus*] .. percussus Victorino filio Caesare a matre Vitruvia sive Victoria, quae mater castrorum dicta est, appellato. *ibid.* 25, 1: [*Tetricus iunior*] puerulus a Victoria Caesar est appellatus, cum illa mater castrorum ab exercitu nuncupata esset.

2) Nomina propria.

a) propria et perpetua cognomina:

54. Gell. II 11, 1 H: **Achilles:** L. Sicinium Dentatum .. scriptum est in libris annalibus plus quam credi debeat strenuum bellatorem fuisse nomenque ei factum ob ingentem fortitudinem appellatumque esse Achillem Romanum. *cf.* Fest. p. 190, 30 M: L. Sergio† Dentato, qui Achilles Romae† existimatus est.

55. Val. Max. III 2, 21 K²: **Achilles:** Quorum (*scl. fortium virorum*) virtuti nihil cedit Q. Occius, qui propter fortitudinem Achilles cognominatus est.

56. Tac. ann. I 23 O: **Cedo alteram:** centurio Lucilius interficitur, cui militaribus facetiis vocabulum 'cedo alteram' indiderant, qui fracta vite[1]) in tergo militis alteram clara voce ac rursus aliam poscebat (*Lucilius centurio in Pannonico exercitu fuit*).

57. Tac. ann. I 23 O: **Sirpicus:** quin ipsae inter se legiones octava et quinta decima ferrum parabant, dum centurionem cognomento Sirpicum illa morti deposcit, quintadecumani tuentur.

58. Tac. ann. II 9 O: **Flavus:** Erat is (*scl. frater Arminii*) in exercitu cognomento Flavus.

1) facta vitae *Mediceus,* fracta vite *in margine.*

59. Suet. Cal. 35 R: **Colosseros**: Erat Esius Proculus patre primipilari ob egregiam corporis amplitudinem et speciem Colosseros dictus.

60. Tac. ann. I 41 O: **Caligula**: infans in castris genitus in contubernio legionum eductus, quem militari vocabulo Caligulam appellabant, quia plerumque ad concilianda vulgi studia eo tegmine pedum induebatur. *cf. ibid. cap.* 69, Suet. Cal. 9 Aur. Vict. Caes. 3, 4 Cass. Dio 57 5, 6 Auson. XII Caes. 9, tetrast. 17.

[61. Lampr. Alex. Sev. 12, 4 P²: **Severus**: ob ingentem vigorem animi et mirandam singularemque constantiam contra militum insolentiam Severi nomen a militibus eidem (*scl. imperatori Alexandro*) inditum est; *cf. ibid.* 25, 2 Aur. Vict. Caes. 24, 4.]

62. Vop. Aur. 6, 1—2 P²: **Manu ad ferrum**: [*Aurelianus*] fuit gladii exserendi cupidus. Nam cum essent in exercitu duo Aureliani tribuni, hic et alius, huic signum exercitus adposuerat 'manu ad ferrum', ut si forte quaereretur, quis Aurelianus aliquid vel fecisset vel gessisset, suggereretur 'Aurelianus manu ad ferrum' atque cognosceretur.

63. Amm. Marc. XXX 7, 2 G: **Funarius**: Gratianus maior (*scl. pater imperatoris Valentiniani*) ignobili stirpe cognominatus est a pueritia prima Funarius ea re, quod nondum adultus venalem circumferens funem quinque militibus eum rapere studio magno conatis nequaquam cessit. *cf.* Aur. Vict. ep. 45, 2 (Gruterianae): (*Valentiniani*) pater Gratianus mediocri stirpe ortus apud Cibalas Funarius appellatus est eo, quod venalicium funem portanti quinque milites nequirent extorquere: eo merito ascitus in militiam . .

64. Aur. Vict. ep. 40, 15 Gr: **Armentarius**: Galerius . . fuit . . ortus parentibus agrariis pastor armentorum, unde ei cognomen Armentarius fuit. *cf. ibid.* 39, 2 Gr: Galerium Maximianum cognomento Armentarium.

65. Liv. XXX 45, 6 Z: Africani cognomen militum prius favor an popularis aura celebraverit an sicuti Felicis Sullae Magnique Pompei patrum memoria coeptum ab assentatione familiari sit, parum compertum habeo: primus certe hic imperator nomine victae ab se gentis est nobilitatus; exemplo deinde huius nequaquam victoria pares insignis imaginum titulos claraque cognomina familiarum asciverunt.

66. Cap. Ver. 7, 9 P²: [*Verus*] cum fratre triumphavit susceptis a senatu nominibus, quae in exercitu acceperat (*scl.* Armenici Parthici Medici *cf.* § 2).

67. Amm. Marc. XVII 13, 25 G: Tali textu recte factorum Constantius iam metuente sublimior militarique consensu secundo Sarmaticus appellatus ex vocabulo subactorum. *cf. ibid* § 33: . . Sarmatici cognomentum, quod vos (*scl. milites*) unum idemque sentientes mihi . . merito tribuistis.

b) cognomina per occasionem, non in perpetuum indita.

68. App. Mithr. 59 (*extr.*) M: **Athenio:** ὁ στρατὸς ὁ τοῦ Σύλλα σὺν ὀργῇ καὶ καταφρονήσει περιστάντες τὸ τοῦ Φιμβρίου χαράκωμα κατελοιδόρουν αὐτὸν καὶ Ἀθηνίωνα ἐκάλουν, ὃς δραπετῶν τῶν ἐν Σικελίᾳ ποτὲ ἀποστάντων ὀλιγήμερος ἐγεγένητο βασιλεύς.

69. Suet. Tib. 42 (*med.*) R: **Biberius Caldius Mero:** In castris tiro etiam tum (*scl. Tiberius Claudius Nero postea imperator*) propter nimiam vini aviditatem pro Tiberio Biberius, pro Claudio Caldius, pro Nerone Mero vocabatur. *cf.* Aur. Vict. ep. 2, 2 Gr: Iste, quia Claudius Tiberius Nero dicebatur, eleganter a iocularibus Caldius Biberius Mero ob vinolentiam nominatus est.

70. Tac. hist. I 78 (*extr.*) O-M: **Nero Otho:** Othoni quibusdam diebus populus et miles tanquam nobilitatem ac decus astruerent, Neroni Othoni acclamavit. *cf.* Suet. Oth. 7 (*init.*) R: ab infima plebe appellatus Nero (*scl. Otho*) nullum indicium recusantis dedit.

71. Lampr. Heliog. 17, 1—5 P^2: **Tiberinus Tractaticius:** [*Heliogabalus*] tractus .. per publicum. Addita iniuria cadaveri est, ut id in cloacam milites mitterent .. in Tiberim abiectum est .. tractum est cadaver eius etiam per circi spatia, priusquam in Tiberim praecipitaretur. .. appellatus est post mortem Tiberinus Tractaticius et Impurus et multa[1]), si quando ea erant designanda, quae sub eo facta videbantur. *cf.* Aur. Vict. ep. 23, 6, 7 Gr: huius corpus per urbis vias .. a militibus tractum est .. usque ad Tiberim deductum .. in fluvium proiectum est .. ex ea re, quae acciderat Tiberinus Tracticiusque appellatus est.

72. Treb. Poll. trig. tyr. 8, 3 P^2: **Mamurius Veturius:** [*imperator Marius*] vita quidem strenuus ac militaribus usque ad imperium gradibus evectus, quem plerique Mamurium, nonnulli Veturium, opificem utpote ferrarium, nuncuparunt.

73. Treb. Poll. trig. tyr. 33, 2 P^2: **Claudius:** .. senex atque uno pede claudicans vulnere, quod bello Persico Valeriani temporibus acceperat, factus est imperator et scurrarum ioco Claudius appellatus est (*scl. Censorinus*).

74. Vop. Firm. 4, 1 P^2: **Cyclops:** Fuit .. Firmus statura ingenti, oculis foris eminentibus, capillo crispo, fronte vulnerata, vultu nigriore, reliqua parte corporis candidus sed pilosus atque hispidus, ita ut eum plerique Cyclopem vocarent.

75. Amm. Marc. XXVI 8, 2 G: **Sabaiarius:** [*Valens*] oppugnationi Chalcedonis magnis viribus insistebat, cuius e muris probra in eum iaciebantur et iniuriose conpellebatur, ut Sabaiarius[2]); est

1) malta *Brocks, Königsberger Monatshefte 1877 p. 119, Petschenig Beitr. zur Textkrit. der script. hist. aug. Wien 1879 p. 25.* matula *Vnger in Fleckeis. ann. 1881 p. 221. (teste Peter);* multa *libri, item Peter.*
2) sabiarius *libri optimi.*

autem sabaia ex ordeo vel frumento in liquorem conversis pauper-tinus in Illyrico potus.

76. Amm. Marc. XVII 9, 3 G: **Asianus Graeculus**: miles expensis, quae portabat, nusquam reperiens victus extrema minitans Iulianum conpellationibus incessebat et probris Asianum appellans Graeculum et fallacem et specie sapientiae stolidum.

B. Maiores reliquiae.

I. Cantilenae.

77. Liv. XLV 38, 12 H: Militum quidem propria est causa, qui et ipsi laureati et suis[1]) quisque donis, quibus donati sunt, insignes triumphum nomine cientes suasque et imperatoris laudes canentes per urbem incedunt.

78. App. Pun. 66 M: ἡ στρατιὰ κατά τε ἴλας καὶ τάξεις ἐστεφανωμένη πᾶσα καὶ δορυφοροῦσα .. καὶ τῶν ἀρχόντων οὓς μὲν ἐπαινοῦσιν, οὓς δὲ σκώπτουσιν οὓς δὲ ψέγουσιν· ἀφελὴς γὰρ ὁ θρίαμβος καὶ ἐν ἐξουσίᾳ λέγειν ὅ τι θέλοιεν.

79. Dion. II 34, 15 J. (*de Romuli triumpho*): ἡ δ' ἄλλη δύναμις αὐτῷ παρηκολούθει .. θεούς τε ὑμνοῦσα πατρίοις ᾠδαῖς καὶ τὸν ἡγεμόνα κυδαίνουσα ποιήμασιν αὐτοσχεδίοις. *cf.* 7, 72, 10.

80. Liv. III 29, 5 Z. (*a. 458 a. Chr.*): epulae instructae dicuntur fuisse ante omnium domos epulantesque cum carmine triumphali et sollemnibus iocis comisantium modo currum secuti sunt.

81. Liv. IV 20, 2 Z. (*a. 437 a. Chr.*): in eum (*scl. Cossum spolia opima Tolumnio regi detracta gerentem*) milites carmina incondita aequantes cum Romulo canere.

82. Liv. IV 53, 11 Z. (*a. 410 a. Chr.*): cum .. urbem ovans introiret, alternis inconditi versus militari licentia iactati, quibus consul increpitus, Menenii celebre nomen laudibus fuit. § 13 plus ea res (*scl. applausus circumstantis populi*) quam prope sollemnis militum lascivia in consulem curae patribus iniecit.

83. Liv. V 49, 7 Z. (*a. 390 a. Chr.*): Dictator (*scl. Camillus*) reciperata ex hostibus patria triumphans in urbem redit interque iocos militares, quos inconditos iaciunt, Romulus ac parens patriae conditorque alter urbis haud vanis laudibus appellabatur.

84. Liv. VII 10, 13 Z. (*a. 361 a. Chr.*): Inter carminum propemodum incondita quaedam militariter ioculantes Torquati cognomen auditum.

85. Liv. VII 17, 5 Z. (*a. 357 a. Chr.*): victores reverterunt militaribus iocis cum apparatum hostium tum suum increpantes pavorem.

86. Liv. VII 38, 3 Z. (*a. 343 a. Chr.*): Consules ambo de Sam-

1) suis *Madvig add.*

nitibus triumpharunt sequente Decio insigni cum laude donisque, cum incondito militari ioco haud minus tribuni celebre nomen quam consulum esset.

87. Liv. X 30, 9 Z. (*a. 295 a. Chr.*): Celebrata inconditis militaribus ⟨versibus⟩[1]) non magis victoria Q. Fabii quam mors praeclara P. Decii est excitataque memoria parentis aequata eventu publico privatoque filii laudibus.

88. Liv. XXVIII 9, 18 Z. (*a. 207 a. Chr.*): Notatum est eo die plura carmina militaribus iocis in C. Claudium quam consulem suum iactata.

89. Plut. Marc. 8 (*init.*) S: ὁ δὲ στρατὸς εἵπετο καλλίστοις ὅπλοις κεκοσμημένος ᾄδων ἅμα πεποιημένα μέλη καὶ παιᾶνας ἐπινικίους εἰς τὸν θεὸν καὶ τὸν στρατηγόν.

90. Plut. Aem. 34 S. (*a. 167 a. Chr.*): Ἐδαφνηφόρει δὲ καὶ σύμπας ὁ στρατὸς .. ᾄδων δὲ τὰ μὲν ᾠδάς τινας πατρίους ἀναμεμιγμένας γέλωτι, τὰ δὲ παιᾶνας ἐπινικίους καὶ τῶν διαπεπραγμένων ἐπαίνους εἰς τὸν Αἰμέλιον.

91. Liv. XLV 43, 8 H. (*a. 167 a. Chr.*): Laetior hunc triumphum est secutus miles multisque dux ipse carminibus celebratus (*scl. L. Anicius de Gentio Illyriorum rege triumphans*).

92. App. b. c. I 101 (*extr.*) M: [Σύλλας] ἐθριάμβευσεν ἐπὶ τῷ Μιθριδατείῳ πολέμῳ. καί τινες αὐτοῦ τὴν ἀρχὴν ἀρνουμένην βασιλείαν ἐπισκώπτοντες ἐκάλουν, ὅτι τὸ τοῦ βασιλέως ὄνομα μόνον ἐπικρύπτοι· οἱ δ' ἐπὶ τοὐναντίον ἀπὸ τῶν ἔργων μετέφερον καὶ τυραννίδα ὁμολογοῦσαν ἔλεγον.

93. Suet. Iul. 49 (*extr.*) R: Gallico .. triumpho milites eius inter cetera carmina, qualia currum prosequentes ioculariter canunt, etiam illud vulgatissimum pronuntiaverunt:

Gallias Caesar subegit, Nicomedes Caesarem:
Ecce Caesar nunc triumphat, qui subegit Gallias,
Nicomedes non triumphat, qui subegit Caesarem.

cf. Cass. Dion. XLIII 20, 2 B: τὴν παῤῥησίαν τοῦ στρατοῦ πρᾳότατα ἤνεγκε. τούς τε γὰρ ἐς τὸ συνέδριον σφῶν ὑπ' αὐτοῦ καταλεχθέντας ἐτώθαζαν καὶ τὰ ἄλλα ὅσα ποτ' ἐντίζετο[2]) καὶ⟨ἐν⟩τοῖς μάλιστα τόν τε τῆς Κλεοπάτρας αὐτοῦ ἔρωτα καὶ τὴν παρὰ τῷ Νικομήδει τῷ τῆς Βιθυνίας βασιλεύσαντι διατριβὴν, ὅτι μειράκιόν ποτε παρ' αὐτῷ ἐγεγόνει, διεκερτόμησαν (*scl. milites*), ὥστε καὶ εἰπεῖν ὅτι Καῖσαρ μὲν Γαλάτας ἐδουλεύσατο, Καίσαρα δὲ Νικομήδης.

94. Suet. Iul. 51 R: Ne provincialibus quidem matrimoniis abstinuisse (*scl. Caesarem*) vel hoc disticho apparet iactato aeque a militibus per Gallicum triumphum:

---

1) versibus *Zingerle supplevit, deest in codd. plerisque,* carminibus militaribus *unus et ed. vet.,* militaribus iocis *pauci codd. rec.* 2) *sic codd.*

Urbani servate uxores: moechum calvom adducimus.
Aurum in Gallia effutuisti, hic sumpsisti mutuum.

95. Plin. n. h. XIX 144 D: Nec non olus quoque silvestre est triumpho divi Iuli carminibus praecipue iocisque militaribus celebratum; alternis quippe versibus exprobravere lapsana se vixisse apud Durrachium praemiorum parsimoniam cavillantes (*est autem ea cyma sylvestris*).

96. Vell. Pat. II 67, 4 H. . . inter iocos militaris, qui currum Lepidi (*scl. triumviri*) Plancique secuti erant, inter execrationem civium usurpabant hunc versum:

De germanis, non de Gallis duo triumphant consules.

97. Suet. Galb. 6 R: A Gaio Caesare ⟨in locum Gaetu⟩lici[1]) substitutus postridie quam ad legiones venit, sollemni forte spectaculo plaudentes inhibuit data tessera, ut manus paenula continerent; statimque per castra iactatum est:

Disce miles militare: Galba est non Gaetulicus.

98. Vop. Aur. 6, 4—5 P[2]: Refert Theoclius . . Aurelianum manu sua bello Sarmatico una die quadraginta et octo interfecisse, plurimis autem et diversis diebus ultra nongentos quinquaginta adeo, ut etiam ballistia pueri et saltatiunculas 'Aurelianum'[2]) tales conviviis[3]) diebus festis militariter saltitarent:

„Mille mille mille[4]) decollavimus.
„Unus homo! mille decollavimus.
„„Mille vivat: [qui][5]) mille occidit!
„„Tantum vini nemo habet[6]),
„„Quantum fudit sanguinis.

99. Vop. Aur. 7, 2 P[2]: Unde (*scl. ex victoria a Francis reportata*) iterum de eo facta est cantilena:

Mille Sarmatas mille Francos semel et semel occidimus mille Persas quaerimus.[7])

---

1) /// lici *libri*, in locum Gaetulici *Roth* Gaetulico *Stephanus*. 2) 'Aurelianum' *quasi nomen carminum Gundermann*, ⟨in⟩ Aur. *Peter*. 3) convivis *Gundermann*, quibus *libri*; ⟨componerent⟩, quibus *Peter secutus Egnat; sed rogat: an* tales quibusdam diebus? 4) *quinquies exhibent* mille *manus tertia Palatini* (*cod. minoris auctoritatis*) *et editio princeps, in altero versu ter.* 5) qui *delevi*, annos *ascripsit B(ambergensis)*[3] *optimi cod;* bibat *Bücheler Mus. Rhen. 14 p. 433*, mille vivat, unus qui m. o. *Peiper Mus. Rhen. 32 p. 525;* ille mille vivat qui *O. Ribbeck eod. l. Corssen Vocalismus*[2] *II p. 959 hos versus ita scribit:* Mílle mille mílle mille mílle decollávimus || únus homo mílle mille mílle decollávimus || mílle mille mílle mille vívat qui mille óccidit || tántum vini némo habet quántum fudit sánguinis. 6) avebit *Peiper l. l.* 7) *Corssen l. l. ita scribit:* mílle mille mílle mille mílle Persas quáerimus; *Oberdick: Zeitschrift f. d. östreich. Gymnas. 16 p. 738:* Mille Francos mille simul || Sarmatas occidimus || mille mille mille mille || mille Persas quaerimus.

100. Incert. paneg. 9, 18 B. (*extr.*): Reperto .. et trucidato corpore (*scl. Maxentii*) universus in gaudia et vindictam populus Romanus exarsit, nec desitum tota urbe, qua suffixum hasta ferebatur, caput illud piaculare foedari, cum interim, ut sunt ioci triumphales, rideretur gestantis iniuria, cum alieni capitis merita pateretur.

101. Zos. III 4, 2 M: (*Iulianus post pugnam apud Argentoratum commissam*) ἀπήγαγε τὸν στρατὸν ἐν τῇ οἰκείᾳ παιωνίζοντα ἐπὶ ταῖς νίκαις ἀνυμνοῦντά τε τὰ τοῦ Καίσαρος στρατηγήματα.

102. Amm. Marc. XXII 4, 6 G: accessere flagitia disciplinae castrensis, cum miles cantilenas meditaretur pro iubilo molliores.[1])

II. Dicta collectanea.

103. Plut. Sull. 18 (*extr.*) S: προτεταγμένους .. ἑώρων τῶν πολεμίων μυρίους καὶ πεντακισχιλίους θεράποντας, οὓς ἐκ τῶν πόλεων κηρύγμασιν ἐλευθεροῦντες οἱ βασιλέως (*scl. Mithridatis*) στρατηγοὶ κατελόχιζον εἰς τοὺς ὁπλίτας. καί τις ἑκατοντάρχης λέγεται Ῥωμαῖος εἰπεῖν ὡς ἐν Κρονίοις μόνον εἰδείη τῆς παῤῥησίας δούλους μετέχοντας.

104. Caes. b. G. I 42, 5 Kü: Caesar (*scl. ad colloquium Ariovisto promissum profecturus*) .. commodissimum statuit omnibus equis Gallis equitibus detractis eo legionarios milites legionis decimae .. imponere, ut praesidium quam amicissimum .. haberet. Quod cum fieret, non inridicule quidam ex militibus decimae legionis dixit: plus quam pollicitus esset Caesarem facere: pollicitum se in cohortis praetoriae loco decimam legionem habiturum ad equum rescribere (*cf.* 40, 14).

105. Caes. b. c. III 49, 1 Kü: (*Cum apud Durrachium Caesaris milites inopia premerentur*) crebrae .. voces militum in vigiliis conloquiisque audiebantur prius se cortice ex arboribus victuros quam Pompeium e manibus dimissuros. *cf.* Plut. Caes. (*init.*) 39 S: ῥίζαν τινὰ κόπτοντες οἱ στρατιῶται καὶ γάλακτι φυρῶντες προσεφέροντο. καί ποτε καὶ διαπλάσαντες ἐξ αὐτῆς ἄρτους καὶ ταῖς προφυλακαῖς τῶν πολεμίων ἐπιδραμόντες ἔβαλλον εἴσω καὶ διερῥίπτουν ἐπιλέγοντες ὡς ἄχρι ἂν ἡ γῆ τοιαύτας ἐκφέρῃ ῥίζας οὐ παύσονται πολιορκοῦντες Πομπήιον.

106. App. b. c. III 26 (*med.*) M: Τρεβώνιος δὲ τοῖς συλλαμβάνουσιν αὐτὸν ἔτι εὐναζόμενον ἠγεῖσθαι πρὸς Δολοβέλλαν ἐκέλευεν· ἕψεσθαι γὰρ αὐτοῖς ἑκών. καί τις τῶν λοχαγῶν αὐτὸν ἐπισκώπτων ἠμείψατο Ἴθι σύ, δεῦρο τὴν κεφαλὴν καταλιπών· ἡμῖν γὰρ οὐ σέ, ἀλλὰ τὴν κεφαλὴν ἄγειν προστέτακται· καὶ τόδε εἰπὼν εὐθὺς ἀπέτεμε τὴν κεφαλήν.

---

1) molliores *ed. Gelenii*, meliores *ceteri codd. et edd.*

107. Tac. ann. I 35 (*extr.*) O: (*Cum Germanicus in Germanicarum legionum seditione a. 14 p. Chr. n. ante oculos militum, quippe qui ipsum imperatorem declarare vellent, manum sibi illaturus esset*) miles nomine Calusidius strictum obtulit gladium addito acutiorem esse. *cf.* Cass. Dion. LVII 5, 2 B: καί τις αὐτῶν (*scl. militum*) τὸ ἑαυτοῦ ξίφος ἀνατείνας 'τοῦτο, ἔφη, λαβέ. τοῦτο γὰρ ὀξύτερόν ἐστιν'.

108. Aur. Vict. ep. 1, 23 Gr: (*Oculorum*) aciem clarissimorum siderum modo vibrans (*scl. Octavianus*) libenter accipiebat cedi ab intendentibus tamquam solis radiis adspectu suo; a cuius facie dum quidam miles oculos averteret et interrogaretur ab eo, cur ita faceret: quia fulmen oculorum tuorum ferre non possum.

109. Cass. Dion. LXIII 10, 2 D: εἷς μέν τις στρατιώτης ἰδὼν αὐτὸν δεδεμένον (*scl. Neronem imperatorem fabulam agentem*) ἠγανάκτησε καὶ προσδραμὼν ἔλυσεν, ἕτερος δὲ ἐρομένου τινὸς 'τί ποιεῖ ὁ αὐτοκράτωρ' ἀπεκρίνατο ὅτι 'τίκτει'. καὶ γὰρ τὴν Κανάκην ὑπεκρίνατο.

110. Suet. Galb. 20 (*med.*) R: Ille (*scl. miles quidam, qui Galbae caput amputaverat*) lixis calonibusque donavit, qui hasta suffixum non sine ludibrio circum castra portarunt adclamantes identidem 'Galba Cupido fruaris aetate tua' maxime irritati ad talem iocorum petulantiam, quod ante paucos dies exierat in vulgus laudanti cuidam formam suam ut adhuc floridam et vegetam respondisse eum Ἔτι μοὶ μένος ἔμπεδόν ἐστιν. (*cf.* Ε 244 φ 426).

111. Aur. Vict. ep. 23, 6 Gr: (*Heliogabali*) corpus per urbis vias more canini cadaveris a militibus tractum est militari cavillo appellantium indomitae rapidaeque libidinis catulam.

112. Aur. Vict. ep. 25, 2 Gr: (*Imperator Maximinus*) .. apud Aquileiam seditione militum discerptus est una cum filio conclamantibus cunctis militari ioco ex pessimo genere nec[1]) catulum habendum.

113. Spart. Sev. 22,4—5 P[2]: [*Severus*] cum .. rediret non solum victor, sed etiam in aeternum pace fundata volvens animo, quid ominis sibi occurreret (*cf.* 1—3), Aethiops quidam e numero militari clarae inter scurras famae et celebratorum semper iocorum cum corona e cupressu facta eidem occurrit. Quem cum ille iratus removeri ab oculis praecepisset et coloris eius tactus omine et coronae, dixisse ille dicitur ioci causa: 'Totum fudisti[2]), totum vicisti, iam deus esto victor.'

114. Treb. Poll. trig. tyr. 10, 3 P[2]: Mirabile fortasse videatur, si quae origo imperii eius fuerit declaretur. Capitali enim ioco regna promeruit. Nam cum milites cum eo quidam cenarent, exstitit vicarius tribuni, qui diceret: 'Regiliani nomen unde credimus dictum', alius continuo: 'Credimus quod a regno'. Tum is qui aderat

1) nec *scripsi*, ne *vulgo*. 2) fuisti *libri, em. Hirschfeld Herm. III 230.*

scolasticus coepit quasi grammaticaliter declinare et dicere: 'Rex regis regi[1]) o Regiliane.[2]) Milites ut est hominum genus pronum ad ea, quae cogitant: 'Ergo potest rex esse' item alius: 'Ergo potest nos regere' item alius: 'Deus tibi regis nomen posuit'. Quid multa? his dictis cum alia die mane processisset, a principiis imperator est salutatus.

115. Vop. Bon. 15, 2 P² [*Bonosus*] longo gravique certamine a Probo superatus laqueo vitam finivit, cum quidem iocus exstitit amphoram pendere, non hominem.

III. Inscriptiones glandibus plumbeis impressae.[3])

1) Glandes Asculanae.

116. Z. 9: feri Pomp(eium).
117. Z. 10: fer sal(utem)[4]) Pomp(eio) fer.
118. Z. 11: Asclanis [h]on(ori).[5])
119. Z. 12: feri PICA[6])
OM
120. Z. 13: fugitivi peristis.
121. Z. 27: em tibe malum malo.
122. Z. 28: tamen evomes omnem.[7])
123. Z. 29:
AVRVM VOR . S MALO TΛ · EN EVOMES ○MNEM ·
124. Z. 34: ventri.

2) glans in Hispania reperta.

125. Z. 50: acipe.[8])

3) glandes Perusinae.

126. Z. 55: ba[t](ue) Fulvi(am).[9])
127. Z. 56: *fulmen*)(Fulviae[la]ndicam[10]) peto.
128. Z. 58: pet[o] Octavia(ni)[11]) culum.
129. Z. 61: *phallus*)(Octavi lax(e)!
130. Z. 62: Octavi, laxe! — *phallus repraesentatur* — sede.
131. Z. 64: L. Antoni Calve, peristi C. Caesarus victoria.

---

1) regio *B(ambergensis), P(alatini) manus altera.* 2) Regaliano *BP,* o Regaliane *scripsi; de forma 'Regalianus' nummis probata v. prosopogr. I p. 244 n. 2.* regi Regiliano *Peter.* 3) *Haustae sunt ex collectione Caroli Zangemeister in ephem. epigr. VI, cuius etiam numeri his selectis adiecti sunt (Z. = Zangemeister); uncis rotundis syllabae literaeque iam a militibus omissae in cluduntur, quadratis postea depravatae.* 4) SΛL (*vel* ΓΛϨ vel SΛ⊓) *glans, lectiones quas supra dedi, Zang. proposuit.* 5) *de* [d]on(o) *vel* [d]on(um) *cogitat Zang.* 6) Pic(entes) a [R]om(anis) *Mommsen C. I. L. I n. 651* picam *Gabrielli; fortasse* feri Pic(entes) a[diu](va) [R]om(anos). 7) '*quarta litera* E (*non* I), *quinta* M, *vix* A *fuisse mihi visae sunt' Zang.* 8) '*lectio* acipe *non est certa'* Zang. 9) *sic scripsi, 'Legendum fortasse* AB (*an* R? FVLVI(*a?*)' *Zang.* 10) landicam *Haupt apud Mommsen Bull. dell' Ist. 1863 p. 64.* 11) Octavia(norum) *Mommsen C. I. L I n. 682.*

132. Z. 65: L. A(ntoni) Calve, Fulvia culum pan(dite).[1])

133. Z. 77: L XI (= *legio undecima*) divom Iulium (*scl. ulciscamur vel aliquid simile.*)[2])

134. Z. 84: esureis et me celas.

4) glans Apsori (i. e. in Ossero vico in insula Liburniae Cherso sito) reperta.

135. Z. 109: pertinacia vos radicitus tolet.[3])

Postquam manuscriptum iam confeci, Eduardus Wölfflin liberaliter mecum communicavit hunc locum:

136. Veg. mulomed. 2,28,37: equi **tottonarii**: equos quos vulgo trepidarios, militari verbo tottonarios vocant, ita edomant ad levitatem et quaedam blandimenta vecturae, ut asturconibus similes videantur.

Quantum nunc video, ista vox ὀνοματοποιΐας *figura ficta videtur ita, ut ea militares crepitum imitari temptarent, quem equi inquieti crebroque saltantes pulsata pedibus humo moverent.*

Caput III

Commentarius.

1—3. ad Caes. b. G. 7, 73, 2—9: Has munitiones Caesar, cum Alesiam circumsederet (a. 52 a. Chr. n.), exstruxit, ut facilius milites multis locis occupati et disiecti hostes a parte utraque urgentes arcerent. Quarum nomina a Caesare allata non esse terminos militares, sed tunc quidem a militibus inventa cum vel eo apparet, quod alias quidem hoc sensu praedita non reperiuntur, tum tempore imperfecto ter repetito (appellabant in §§ 4 et 8, nominabant in § 9), cf. hac de re et omnino de ingenio horum munimentorum Kraneri-Dittenbergeri commentarium.[4]) **Cippos** veri simillimum esse puto illos stipites praeacutos et hosti processuro exitiosissimos genere quodam acuminis stomachoso appellatos esse, cum milites hoc nomen invenientes et usurpantes de monumentis quibusdam sepulcralibus cogitarent, quae etiam Horatius (sat. 1,8,12) cippos nominat. — **Lilii** nomen eo adhibitum est, quod illae scrobes angustiore ad infimum fastigio coartatae liliorum acetabulis similes erant, e quibus tere-

---

1) *sic Borghesi interpretatur teste Mommseno C. I. L. I n. 684.* 2) *sic Zang. Bergkium secutus recte explicat.* 3) *Titulos, quos milites insculpsisse in sepulcris imperatoribus Gordiano et Probo a se extructis Trebellius Pollio (Gord. 34, 2—4) et Vopiscus (Prob. 21, 4) verbis ipsis adiectis tradiderunt, quia fides eorum de actis et inscriptionibus insertis valde dubia est (cf. H. Peter, die scriptores historiae Augustae, praecipue p. 228 sq.), omisi.* 4) Item, quod Gundermann me admonuit, Napoléon: histoire de J. César II p. 304 et 322.

tes stipites quasi antherae eminebant. Rationem autem ipsam huius munitionis non novam fuisse in arte Romanorum militari loco Pauli ex Festo sumpto p. 44 M. elucet: *Caecum vallum dicitur, in quo praeacuti pali terrae affixi herbis vel frondibus occuluntur;* deinde simili opere Pompeius e Brundisino portu naves soluturus Caesaris copias ingruentes arcebat, cf. Caes. b. c. 1, 27, 4: *fossas transversas viis praeducit atque ibi sudes stipitesque praeacutos defigit; haec levibus cratibus terraque inaequat.* Sed forma illius munitionis tum a Caesarianis exstructae nova ac singularis fuit ideoque novo nomine a gregariis instructa est. — Tertium nomen facile explicatur ex similitudine, quae intercedit inter illas taleas hamatas et scipiones iumenta regentium, item ferrea cuspide instructos. Proprius autem terminus earum talearum fuit 'stilus caecus' (cf. lexica).

4. ad b. Hisp. 5, 3: '**bracchium**' vocem castrensi esse sermone in munitionum genus quoddam translatam, quia Caesar eam vitat, notio autem illius rei ei non prorsus desit, rectissime iudicat Albrechtus Koehler act. sem. philol. Erl. I p. 469, praesertim collatis Caes. b. G. 3, 66, 6 et b. Hisp. 5, 3. Significat autem munitionem quandam, quae ab aliquo loco occupato, ut bracchium de corpore porrigitur, ad alium nondum occupatum atque vel circumiectam regionem dominantem vel spatium, intra quod hosti decurrere liceat, terminantem promovetur, ut utroque iuncto ille quidem ad progrediendum impediatur. Apud Livium vero (cf. 4, 9, 14. 22, 52, 1. 31, 26, 8. 44, 35, 23. 38, 5, 8.) et apud posteros iam ratus terminus factus est; contra Caesar ipse 'munitio' verbo vel 'murus' utitur, id quod recte adnotat Wölfflin Arch. XI p. 60, qui ipse quoque 'bracchium' castrensi sermoni attribuit et non inepte Graecum σκέλη μακρά comparat (hac de re cf. Liv. 31, 26, 8: *qui* (scl. murus) *bracchiis duobus Piraeum Athenis iungit*).

5. ad Veg. 4, 10 **burgus**: Cf. Ettore di Ruggiero: Dizionario epigr. I p. 1053. Kluge: Grundriss d. German. Philol. I^2 p. 329. Seeck apud Pauly-Wissowa: Realencyclopaedie III p. 1066. Assumptum est hoc verbum a Germanis per milites Romanos ad Rhenum dispositos initio secundi saeculi p. Chr. n., fortasse iam primo. Ac primum reperitur in inscriptionibus anni 138 et 140 forma 'burgarii': cf. Oestr. Mitt. XVII p. 224 *n(umerus) burg(ariorum) et veredario(rum)*, 'burgus' autem vox ipsa inde a Commodi aetate (a. 185 p. Chr. cf. Oestr. Mitt. XIII p. 141) ad Iustinianum saepius ac diversis in partibus imperii. Germanica vero vox feminini generis erat et per Romanos nescio an propter s literam nominativi, quia etiamtum verisimillime 'burgs' fuit, -us terminatione addita in masculinum translata sit; pro certo autem haberi potest in inscriptione aetatis Iustinianeae (C. I. L. VIII 4799) etiam neutrum genus legi, *fa[bricat]um est b[ur]g[um]*, quod genus etiam in latinitate medii aevi nonnusquam occurrit (cf. Ducangii lex.) et mihi quidem, cum posterioribus demum

temporibus exstet, e verbis synonymis 'castrum castellum' translatum videtur.[1]) Significabat autem priore aetate 'turrim' prope limitem imperii (cf. Mommsen R. G. V[3] p. 141 adn. 2) ad custodiendos terminos vel vias ab hostibus sive latronibus ingruentibus vel etiam ab iis, qui furtivam mercaturam exercebant, constitutam. Eandem vero sententiam ostendunt glossae C. Gl. L. II 426, 26. 570, 34. Posteriore autem aetate vis vocis amplificata est. Ac primus quidem, quatenus adhuc testimonia certa et dilucida exstant, Vegetius interpretatur verbo 'parvuli castelli'; idem sensus comprobatur illis novem glossis: *burgos castra* (cf. C. Gl. L. VI 157) idemque latet in Isid. orig. 9, 4, 28: '*unde* (scl. a burgo) *et Burgundionum genti nomen inhaesit, quos quondam subacta Germania Romani per castra disposuerunt atque nomen ita ex locis sumpserunt.*'

6. ad Amm. Marc. 31, 7, 7: **carrāgo**: Cf. Kluge l. l. p. 329, Streitberg Urgerm. Gr. p. 145: Sicut Ammianus ipse dicit, Gothorum est, qui pronuntiabant carrăgo ex *carrhăgo[2]) fem. gen. = carrorum saepimentum, eodem modo compositum atque Anglosaxonum 'bordhaga' = clipeorum saepimentum. Nullo autem loco 'impedimenta' omnino significat, id quod Forcellini contendit. Apud Romanos milites, cum declinatum sit secundum analogiam nominum in -āgo -āginis exeuntium, pro certo habendum est alteram a literam productam fuisse.

7. ad Veg. 4, 15: **causia**†(?): cf. Kluge l. l. Vegetius quia addit '*quas nunc militari barbaricoque usu . . nominant*', pro certo compertum est hoc loco castrensem latere vocem; haec quae sit, specie quadam veritatis destinare prope despero. Nam genuina lectio in libris familiae utriusque corruptissima videtur; contra vulgata et Langio probata, sed nusquam tradita, ideo quod 'causia' vox (i. e. Graecum 'καυσία') iam Plauti aetate non minus usitata fuit quam apud posteros (cf. lexica), ad talem autem non quadrant, quae Vegetius dicit 'barbaricoque usu', prorsus refutanda est, iisdem vero causis etiam *cautibulas coniectura e lectione codd. melioris classis elicita. 'Cattos' denique quamquam ita quidem machinamentum appellabatur medio aevo (cf. Du Cange II [1885] p. 231), a reliquiis lectionis traditae nimis abhorret. (ceterum falso negavit Du Cange 'catti' verbo medio aevo vineas antiquorum vocatas esse. cf. M. Jähns Gesch. d. Kriegsw. p. 650). Quae cum ita sint, id tantum pro certo iudicare ausim illa corruptela verisimiliter Germanicae, fortasse Celticae stirpis vocabulum castrense esse abditum.[3])

1) Falso Patsch in Pauly-Wissowae RE. III 1063 contendit nomen castelli in Moesia siti esse Βοῦργον ἄλτον (Proc. de aedif. 4, 6 p. 289 D); traditur enim τὸ Βούργου ἄλτου ὠνομασμένον, quae forma genere pronuntiandi tunc usitato explicanda est (cf. ibid. p. 289, 18 Στιλιβούργου καὶ Ἀλικανιβούργου, sed 3, 7 p. 260, 8: Βούργους νόης; supplendum est ex enuntiato antecedente 'φρούριον' ad 'τὸ δὴ Βούργου ἄλτου ὠνομασμένον'. 2) h litera secundum grammaticae Germanicae legem elisa est. cf. Streitberg l. l. 3) Nescio an *cautias* lectione recepta

8. ad Suet. Dom. 10: **lanceae Luculleae**: Quae fuerit illa nova forma lancearum aut quis Sallustius Lucullus, nullo testimonio traditur. Nominis illum ipsum auctorem non fuisse vel verbo 'passus est' perspicuum est; verisimillimum igitur est in militum ore id ortum esse ac valuisse, dum Domitianus legatum innocentem capitis damnaret. Ceterum lancea tunc quidem fuit auxiliarium telum (cf. Fr. Fröhlich, Bemerkungen zur militär. Phraseologie d. Tacitus p. 14).

9. ad Veg. 1, 17: **mattiobarbulus**: Cf. O. Keller Lat. Volksetym. p. 110. Stowasser Arch. V 135. Hic quidem omnibus difficultatibus elusis contendit etymon verbi esse Graecum 'ματτυοπάρβολος', ipsum esse iocum castrensem: sicut nostros milites plumbatas cum fabis, Graecos contulisse βολίδας cum ματτύαις; significare ματτύαν idem ac nostrum Fleischklöse; παραβάλλειν denique Graece bene dici pro 'pabulum sternere'. Ad istaec reicienda haec dixisse sufficit: Graecam vocem ματτυοπάρβολος nusquam traditur, ματτύα autem nequaquam habet sensum a Stowasser subditum (cf. Friedlaender edit. Petron. p. 295, Heraeus: Sprache des Petron. p. 16); si autem haberet, βολίδας i. e. Hesychio teste ἀκόντια λογχάρια nullo modo cum talibus ματτύαις conferre liceret. Deinde hoc — πάρβολος quid sententiae habeat? Utrum hoc quoque loco ad vim 'pabulum sternendi' spectat an idem est ac βολίς? Postremo quod vertere Stowasser ipse istud inexplicabile monstrum ματτυοπάρβολος conatus non est, eo paene colligo ipsum non satis intellexisse, quem sensum ei subiceret. — Mihi quidem videtur, id quod Turnebus advers. 24, 12 et O. Keller: Lat. Volksetym. p. 111 iam coniecerunt, altera pars vocis nomen piscium generis esse, quod nomen aptissime Keller sumpsit idcirco milites illis plumbatis ioculariter indidisse, quia earum forma oblonga fortasse esset. De priore parte compositi in notitia dignitatum nonnusquam Mattiarii commemorantur, in notitia orientis semper mattiarii, in occidentis matiarii (cf. edit. Seeckianam) scripti (mattiarii iuniores occ. V 83. 232. VII 30. or. V 7. 47. mattiarii seniores or. VI 2. 42. mattiarii constantes

---

locus sanari possit. Theodesco enim verbo 'kot kote' masc. vel fem. gen., nonnusquam neut. et casam significanti (cf. Grimm: deut. Wb. V p. 1882. Kluge: etym. Wb. d. deut. Spr.[6] s. l.), quocum Anglosaxonicum 'cyte' et Normannicum 'cytia' = casella, utrumque ex *cutia ortum, communem habent radicem, nihil obstat quominus formam sollemnem a graviore stirpe deductam attribuamus ita ut 'cautias' vocabulum Germanicum illi *cutia respondens supponamus (de verbis idem fere significantibus, sed ex diversis ordinibus stirpis ductis in Germanicis dialectis cf. nostrum 'brust' et saxonicum 'briost', 'graben' et 'grube — gruobe'). Sententia illius 'cautia' = casa vel casella prorsus quadrat ad vineas militares nominandas; b autem elementum lectionis 'cautib(us)' sic quidem existimaris fortasse compendio glossematis cuiusdam, velut b(arbare), falso intellecto in verbum 'cautias' insertum esse, a et u cum per se tum eo errore facto commutari potuerunt.

or. IX 9. 31. matiarii Honoriani Gallicani occ. VII 52; quibus accedunt Amm. Marc. 21, 13, 16: '*Iter suum praeire cum lancearis et mattiariis et catervis expeditorum praecepit*', ib. 31, 13, 8: *ad lancearios confugit et mattiarios* (*matsiarios* cod.). Zos. III 22, 2: ἦσαν δὲ οὗτοι τρεῖς λόχοι ματτιάριοι καὶ λαγκιάριοι (λακκιάριοι vel λακκινάριοι codd.) καὶ βίκτορες). Matiarii vel mattiarii, ut per analogiam verborum lancearii ballistarii scutarii colligere licet, inde appellati sunt, quod telis, quae mat(t)iae aut mat(t)ia nominabantur, pugnabant. Mat(t)iarios autem et mattiobarbulos, quod item militum ipsorum fuisse nomen Vegetius testis est, eosdem esse, et propter formae magnam similitudinem, quae, cum iisdem certo temporibus hi illique fuerint, haud parvi momenti ac ponderis est, et quia utrique eiusdem sunt armaturae, pro certo compertum credo. Nam illos (scl. mattiarios) milites levis fuisse armaturae ex Amm. 21, 13, 16 concludere necesse est, hos autem Vegetius l. l. 3, 14 ad verbum in numero levis armaturae ducit. Itaque non temere collectum esse mihi videtur mat(t)iarios fuisse nomen publice usurpatum ad genus quoddam auxiliarium barbarorum significandum (etiam not. occ. VII 52, item V 220 Matiarii Honoriani Gallicani in auxiliis habentur palatinis), mattiobarbulorum autem cognomentum castrensi usu, ex telorum significatione translatum, a militibus esse eis inditum. Posteriore aetate cum barbari milites in Romanorum castris magis magisque valerent auctoritate et numero, ex illis auxiliis etiam legiones compositae sunt (cf. not. or. V 47. VI 42. IX 31. occ. V 232). Hoc in genere sunt etiam illae legiones Illyricae, quas Vegetius l. l. prodidit a Diocletiano cognomenta Iovianorum et Herculianorum accepisse. Fuerunt autem, ut Mommsen Herm. 24, 203 adn. 1 coniecit, prima Iovia et secunda Herculia in Scythia provincia collocatae (not. or. XXXIX 29—35). Fieri potest, ut quinta Iovia et sexta Herculia fuerint, in Pannonia II. dispositae (not. occ. XXXII 44—48). — Postremo illud *mat(t)ia vel *mat(t)ium vocabulum, quam genuinam fuisse significationem teli existimo, ex eadem stirpe oriundum videtur qua mataris i. e. ex verbo *mato, quod in Celtarum lingua significabat 'iacĕre' (cf. W. Stokes Urkelt. Sprachschatz p. 200). — Martiobarbuli forma in quibusdam Vegetii codd. scripta utrum iam a militibus adhibita sit an librariorum vitio irrepserit, lectionibus traditis accurate computatis, pro certo diiudicari non potest.

10. ad Veg. 1, 20: **berba**: Hoc vocabulum uno Vegetiano loco servatum eo inserui, quod cum per barbaros in Romanorum exercitu militantes translatum sit, vere castrense vocandum est. Etymon 'bebra' formae traditae adhuc obscurum fuit. Sed toto illo loco diligenter reputato id quidem concludi potest illa missilia, quibus barbari pedites scutati utebantur, esse genus quoddam hastarum vel verutorum. Cum autem barbarica sit vox, veri simillimum est eam quoque, ut plerasque alias peregrinas sermonis militaris, ex Celtica

vel Germanica lingua petitam esse. At apud illos significat 'beru' idem ac Latinum 'verutum'. cf. Stokes Urkelt. Sprachsch. p. 170. *Berva' vocem femin. generis, quamquam non reperitur, tamen mihi persuasi, quemadmodum compertum est et 'daru, deru' et femininum 'derva' exstitisse (cf. Stokes l. l. p. 147, Holder Altkelt. Sprachschatz I 1242), ita etiam a 'beru' illud 'berva' derivari potuisse. Posteriore autem aetate, ex qua 'bebra' traditum est, 'berva' formam mutatam fuisse in 'berba', id sumere, si quis exempla ab Holdero l. l. p. 321 collecta examinaverit (praecipue Borbo ex Borvo, Borbitomagus ex Borvetomagus), nullo modo prohibetur. Postremo metathesis quoque 'bebra' ex 'berba', verisimillime, credo, librarii vitio non secundum legem grammaticam iam Vegetii aetate orta, offensione caret, quoniam tales errores facile in codd. irrepere multitudine exemplorum a Schluttero in Arch. X p. 12 sqq. et p. 186 sqq. e glossariis congesta illustratur. — Ceterum si vera est illa derivatio vocis, haec quoque coniectura non esse spernenda videatur illos barbaros scutatos pedites, qui berbis utebantur (cf. l. l. 1, 20), Vegetium etiam 3, 14 ostendere, cum dicat: '*quartus ordo* (scl. acie) *construitur de scutatis expeditissimis, de sagittariis iunioribus, de his, qui alacriter verutis vel mattiobarbulis, quas plumbatas nominant, dimicant.*'

11. ad Veg. 3, 5: **tufa**: Barbaricum hoc esse vocabulum et per peregrinos numeros ad Romanos irrepsisse Lydii et Vegetii testimoniis comparatis facile cognoscitur. Haustum autem e Germanorum sermone id esse pro explorato habeo. Nam Anglosaxones utebantur voce þūf masc. gen. fasciculum vel vexillum significante (cf. Sweet Diction. of Anglo-Saxon p. 184) i. e. eodem sensu ac tufa apud Lydum et Vegetium. Quam vocem þūf si quis collegerit ex Latino 'tufa' ab Anglosaxonibus repetitam esse, fieri non potest, ut originem illius þ elementi explicet. Contra Germanicam þ literam verbum incipientem in sermonem Romanicarum nationum (et vulgarem Latinum) forma t translatam esse certissimis testimoniis confirmatur (cf. Mackel Franz. Stud. VI 164). Quod pro Germanorum masculino genere Latina vox est feminini, cf. roba = nostrum 'Raub'. (etiam Behaghel, Germ. 23 p. 272); ceterum etiam Latino verbo synonymo 'iuba' (cf. Lydi testimonium) ista mutatio generis sublevari potuit. Cum autem 'tufa' significet iubam vel λοφιάν, manifestum est illud signum Romanorum, quod Vegetius nominat tufam, fuisse vexillum e fasciculo plumarum vel cristarum vel similis materiae, quae in scipione vel hasta figebatur, composito.

12. ad C. Gl. L. 2, 28, 40: **bandum**: Quam vocem in Romanorum exercitibus iam usurpatam fuisse Procopii verbis colligendum est. Deducitur autem a stirpe Gothici bandwa, bandwo (Uhlenbeck Etym. Wb. d. got. Spr. p. 22) aut a Langobardico bando (cf. Paul. hist. Lang. 1, 20: *vexillum quod bandum appellant* scl. Langobardi, Bruckner Spr. d. Lang. pp. 44, 132, 184) et sensum 'signi' habet. Neutrum genus pro Germanorum feminino ana-

logia vocum 'vexillum, signum' a Romanis ei attributum esse consentaneum est.

13. ad b. Hisp. 30, 1: **aquila**: Cf. A. Köhler. act. sem. Erl. I p. 395: Qui docuit, cum 'aquila' vocis usus sententiam legionis prae se ferentis apud scriptores pedestris sermonis insolens esset neque auctor anonymus haberet, cur ab humilitate amovere orationem atque efferre ad poeticum colorem studeret, dubium an illum metonymicum usum apud gregarios milites valuisse. Quibus ego quidem plane assentior, praesertim cum similitudine usus verborum 'signum vexillum' pro numeris adhibitorum facillime accidere potuerit, ut etiam 'aquila' vox pro 'legione' usurparetur, etsi non comprobato militari sermone (technico dico) recepta est.

14. ad Amm. 17, 13, 9: **caput porci**: Nihil refert Ammianum praebere caput porci, Vegetium caput porcinum, quoniam apparet formam utramque usitatam fuisse. Id vero maxime interest hoc quidem loco duo verba ad eandem rem significandam adhibita, et terminum technicum et castrense nomen a gregariis excogitatum, firmis testimoniis servata esse: ille erat cuneus, quo termino iam Cato de re militari fr. 11 J. (Fest. p. 344 M.) usus erat, hoc caput porci vel porcinum. Res ipsa Vegetii descriptione optime explanatur.[1])

15. ad Veg. 3, 19: **drungus**: Illae catervae quae a sua acie separatae vago superventu incursabant iam Catonis aetate (cf. fr. 11 J.) proprie dicebantur globi (cf. etiam Gell. 10, 9, 1) idemque Vegetii quoque temporibus proprius fuit terminus cf. Veg. p. 105, 15 L^2: *globus .. dicitur .. qui ..* 'Drungus' autem vocem Vopiscus adhibet illo uno loco ad catervas barbarorum omnino ostendendas, Vegetius bis ad certam formam acie significandam, globum dico. Neque vero, etiamsi duobus locis de hostium manibus loquitur, opinari necesse est hunc 'drungi' verbi usum ita variasse, ut hoc quidem significaret globum hostium, 'globi' voce ipsa illum globum iam a Catone memoratum et tunc etiam in Romanorum exercitu usitatum. Nam rem ipsam loco utroque eandem (i. e. eundem globum) esse intellegendam satis apparet verbis, quibus utitur (cf. descriptionem Romanorum globi 3, 19 p. 105, 5: '*globus dicitur, qui a sua acie separatus vago superventu incursat inimicos*' et hostium globum ibid. p. 104/5: '*a vagantibus globis quos dicunt drungos* vel 3, 17 p. 102, 11: '*globus hostium separatus*'). Deinde cum primum globos commemoret, ubi dicit de hostibus, consentaneum est illis qui-

1) Ostenderim quidem hoc loco illum cuneum fuisse aciem Germanorum, quam summus deus eorum ipse homines docuisse ferebatur, eundemque a Germanis, qui Scandinaviam incolebant, vocatum esse svînfylking = aciem porcinam (inde svînfylkia = aciem porcinam struere), cf. Müllenhoff D. Alt.-kunde IV 180. Habebantne fortasse nostri quoque maiores similem vocem atque eorum fratres in septentrionibus habitantes, ita ut 'caput porci(num)' forsitan versio Germanicae intellegi queat?

dem locis alterum huius instituti nomen addidisse, paucis versibus infra, ubi duci (i. e. Romano duci) globum omnino describit, omisisse. Itaque etiam illa interpretatio '*drungos hoc est globos hostium*' non ita intellegenda est, ut 'drungos' explicetur quasi 'globos hostium', sed 'drungos' quasi 'globos'. Quodsi Vegetius ad eandem rem ostendendam duas locutiones nominat, 'globus' autem terminum priscum praefert, elucet 'drungum' esse castrensem vocem, praesertim cum peregrina sit. Falso autem Miklosich (Etym. Wb. d. slav. Spr.) contendit Germanorum id esse verbum et comprobari Anglosaxonico 'drunga'. Nam primum quidem istud verbum apud Anglosaxones non reperitur (neque Sweet: Dict. of AS. neque Bosworth-Toller: AS. Dict. attulerunt); deinde, si quis putaverit cum Anglosaxonico 'þrong = caterva' coniungi id posse, prohibetur d litera latinae formae (cf. supra p. 368). Sed cum Celticarum dialectorum verbis eadem forma idemque significantibus conferre aptissime convenit (v. Stokes Urk. Sprsch. p. 157 'drungo Truppe' Holder Altk. Sprsch. I p. 1331 dru-n-go Schar Truppe). Colligere igitur par est Celticas gentes quasdam habuisse quandam formam copias constituendi Romano globo simillimam, 'drungum' nomine, idque verbum imperatoria aetate a militibus Romanis vel in bellis ipsis ex Celtis — verisimiliter Britannicis — vel in castris ex Celtis auxiliaribus ad Romanorum globum significandum, ut castrense verbum, translatum esse. Postea — non iam Vegetii temporibus — etiam usitato sermone militari exceptum esse veri simillimum est. Apud Byzantinos enim constans terminus est, quo certus numerus drungarii imperio rectus vocabatur: cf. Leon. Tact. 13, 3: κατὰ δρούγγους καὶ τούρμας, in glossis iuris δρουγγάριος· χιλίαρχος. Postremo — ut concludendum est, cum etiam illi numeri non iam δροῦγγοι appellabantur — apud illos 'δρουγγάριος' voci omnino sensus praefecti maiorum ordinum attributus est, id quod intellegitur nominibus dignitatum δρουγγαρίου τῆς βίγλης vel τῶν πλωίμων vel τοῦ βασιλικοῦ στόλου (cf. Reiskii comm. ad Const. Porph. de caerem. p. 76, Fabroti gloss. ad Georg. Cedrin. p. 901 edit. Bonn.). Denique ex Byzantinis Slavi repetiverunt formam drągari; cf. Miklosich l. l.

16. ad Paul. ex Fest. p. 24, 1 M: **muli Mariani**: Si diligenter testimonia huius locutionis deliberaverimus, id confitendum est mulos Marianos Plutarchum illum quidem intellegere homines magnos labores aequis animis perferentes, Paulum p. 24, 1 et 148, 6 illas furculas ipsas, quas Plautus aerumnulas appellaverit. Apud Festum cum traditum sit non 'instituti', sed 'a C. Mari instituto', id testimonium quoniam ad sententiam utramque convenit, ad rem diiudicandam nullius est momenti. Frontini autem verba illa '*unde et proverbium tractum est*' brevia atque ambigua sunt, sed 'proverbium' voce acri et subtili iudicio comprehensa sententia a Plutarcho subiecta ostendi mihi videtur. Cum autem non sit, cur dubitetur, quin Paulus Festi i. e. Verri Flacci sententiam loco utroque recte

tradiderit, cum praesertim locus uterque Paulianus consentiat, haud iniquum est concludere primo quidem furculas illas esse nominatas a militibus per ludibrium 'mulos Marianos', postea — certo iam primo saeculo p. Chr. exeunte testibus Plutarcho et fortasse Frontino quoque, aequalibus aetate — nomen in homines illius generis translatum fuisse (contra cf. Otto, Sprichwört. d. Römer p. 233. O. Keller, Gram. Aufsätze p. 22).

17. ad Varr. l. l. 5, 121: **cilibantum**: Hoc vocabulum ceteris in Romanorum linguae reliquiis non reperitur, siquidem iam Varronis temporibus communi sermone non usurpabatur: sed castrensi tum quidem servatum erat. Derivatur e Graeco et significat genus quoddam rotundarum mensarum fortasse eadem fere specie, quam Hesychius ostendit, cum interpretetur: κιλλίβαντες τραπεζῶν βάσεις καὶ ὑποθέματα ἢ τρισκελεῖς τράπεζαι· Graecum ullum verbum, quod eadem esset forma qua Latinum 'cilibantum', Varronem ipsum ignorasse eius verbis (scl. '*videtur declinatum a Graeco*') satis apparet. Formam cilibantum veri simile est eo ortam, quod antiquis temporibus accusativum sing. κιλλίβαντα Latini falso interpretati sunt accus. plur. gen. n. indeque deduxerunt singularem 'cilibantum'.

18. ad Varr. l. l. 5, 166: **segestre**: Quod esse Graecum στέγαστρον, id quod iam Varro coniecit, verum videtur (cf. Brugmann Grdr. I 2^2, 855). Si quis enim Stokes Urkelt. Sprsch. p. 289 secutus Latinum id esse atque cum Celtico 'sagum' Lettico 'sega' (= linteum stragulum) similibusque componendum censeat, terminatione -estre explicanda implicetur magna difficultate. t autem litera post s incipientem eadem dissimilatione excidit, qua in 'obsetrix' pro 'obstetrix' 'silex' ex 'scilec-s' (cf. Brugmann l. l.). Falsa autem vulgi etymologia, ut O. Keller contendit Lat. Volksetym. p. 98 (quia a 'seges' voce derivandum esse putaretur), illam formam 'segestrum segestre' ex στέγαστρον esse fictam, illud colligere eo impedimur, quod in nautarum sermone iam a prisca manifesto aetate significabat scorteum stragulum (cf. Paul. ex Fest. 70, 7 etiam C. Gl. L. II 181, 36. III 205, 48. 297, 18. 396, 25).[1]) Quod autem Varro addit verba haec: '*ut etiam nunc in castris*', fieri non potest, ut sua aetate solo castrensi sermone hanc vocem adhiberi dicat, quandoquidem etiam post eum reperitur exstare (cf. exempli causa Plin. n. h. 13, 76 Suet. Aug. 83). Sed stramenta ipso e segete facta in castris etiam tunc vocari solebant segestria (cf. Varr. l. l. *Lectica quod legebant, unde eam facerent, stramenta atque herbam, unde etiam nunc fit in castris.*'[2])

---

1) Contra confusione, vulgi etymologia excitata, mihi quidem contineri videtur forma tegestre in Ed. Diocl. (C. I. L III p. 1937) 8, 42: *de tegestribus* = περὶ σεγέστρων, 8, 42 a: *tegestre* (*tegestrae* script.) = σέγεστρον (cf. consimile exemplum *humilio nanus duerh* C. Gl. L. II 582, 5, ex *humiliamanus* recte emend. Loewe Gl. nom. p. 51). 2) Contra coniectura tantum Varronis habenda est, quod 'lucanicae' vel 'lucanae' et 'Falisci

19. ad Amm. 31, 7, 11: **barritus:** Cf. Kluge: Paul Grdr. I² 329 Keller Lat. Volksetym. p. 322 sq. Forma vocabuli non est 'varritus', quod Kluge contendit, sed 'barritus'. Ammiani codd., uno loco excepto (26, 7, 17), v literam exhibent. Sed Lactantii Placidi libris comprobatur lectio barritus, praecipue interpretatione adiecta: '*barritus id est barbarus ritus*'. Ceterum Ottoni Keller et Ihm (Pauly-Wissowa RE. II p. 11) hanc in sententiam astipulor: primo quidem Germanicum vocabulum 'barditus' (cf. Tac. Germ. 3) a Romanis assumptum esse ad barbarorum auxiliarium illum clamorem Martium significandum, deinde a militibus, qui illum ferocem et vastum sonum cum elephantorum clamore contenderent, per iocum ac ludum (neque enim lege grammatica assimilatio - rd - literarum facta est) in barritum mutatum; cum autem barbarorum copiae in omnibus Romani exercitus numeris magis magisque praevalerent, ille barbaricus clamor Romanorum acie omnino acceptus est indeque barritus vox omnino ad clamorem Martium significandum usurpata. Qua ex historia verbi 'barditus' id solum animum perculerit, quod barditus i. e. Tacito teste carminum relatus, quae Germani in aciem procedentes cantabant, postea sententiam illius ferocis clamoris habuerit. Sed ad hanc difficultatem amovendam sumere liceat illa prisca carmina Taciti saeculi fortasse instructa fuisse sono quibusdam spatiis temporis constanter semper recurrente, qui posteriore aetate ab illis cantilenis solutus solusque relictus ille ferox clamor Martius Germanicorum auxiliorum fieret. — De origine barditus verbi, quod verisimillime mihi quoque videtur idem esse ac nostrum 'Schildgesang', cf. Koegel Deutsche Litteraturgesch. I 18, Müllenhoff D. Altk. IV 136. Postremo quod Keller apud Indos vocem similem ac 'barrus', quandoquidem Isid. or. 12, 2, 14 refert tali nomine eos elephantem appellasse, exstare negavit, id admonendum est in illa lingua 'brḥ' vel 'barh' radicem sensum habere barriendi (cf. lex. a Böthlingk-Roth edit. V 27), a qua radice nomen *bārhas deductum fortasse olim exstitisse et aliqua ratione in Latinum esse translatum, id Isidoro nescio quo e fonte diserte testante haud absurdum est concludere. Indicum 'barhati' ipsum ad Graecos pervenisse colligendum videtur Hesychii glossa βαῤῥαχεῖν ἠχεῖν, cuius geminatam ρ literam, si quis non peregrinum id existimaverit, vereor ne explicare nequeat.

20. ad Tac. hist. 3, 50: **clavarium:** Clavarium proprie ostendit pecuniam ad clavos caligarios comparandos militibus solutam (cf. vestiarium calcearium, salarium; de clavis caligariis Plin. n. h. 9, 69). Sed cum eam pecuniam haud ita magnam fuisse manifestum sit, apparet propter tantulam summam milites inopia imminente anxios ad seditiosas voces esse adductos putari non posse. Videtur igitur

---

ventris') vocabulum ad milites refert hisce verbis: l. l. V 111: *quod fartum intestinum crassundiis Lucanicam dicunt, quod milites a Lucanis didicerint, ut quod Faleriis, Faliscum ventrem.*

illa quidem aetate (primo saeculo p. Chr.) 'clavarium' vocabulum, quod primo quidem illo angustiore erat sensu, in universum id fuisse castrense verbum, quo gregarii milites militare donativum significarent, velut Romae donativo plebei dato nomen erat 'congiarium'; propter hunc autem castrensem usum Tacitus illam interpretationem adiungit (cf. similem historiam vocabuli 'salarium').

Quae restat pars commentarii, excursus de peregrinis vocabulis militaribus capitulumque IV una cum his schedulis edentur in supplemento XXVI annalium philologorum.

Vita

Natus sum Ioannes Georgius Kempf Francofurti in urbe ad Moenum sita a. d. IX. Kal. Mai. a. h. s. LXXVI. patre Ioanne Antonio matre Maria Katharina e gente Schleicher. Fidem profiteor evangelicam. Literarum rudimentis imbutus gymnasium frequentavi Moguntiacense ab a. LXXXVII ad a. XCVI. Huius anni autumno maturitatis testimonio instructus studiis philologicis operam dedi singulos annos in academia Gissensi et Berolinensi, a. XCVIII autumno reverti in Ludovicianam Gissensem, ubi denuo civibus Academicis ascriptus sum per duos annos usque ad hoc tempus. Audivi viros doctissimos Gissenses: Bartholomae Behaghel v. Bradke A. Dieterich Gundermann Höhlbaum Oncken Sauer E. Schwartz Siebeck; Berolinenses: Diels Heusler Hintze O. Hirschfeld Reinhold Roediger Sieg E. Schmidt Joh. Schmidt Schmoller Ad. Wagner U. v. Wilamowitz-Möllendorff. Proseminarii Gissensis sodalis ordinarius fui bis senos menses auspiciis Dieterichii Gundermanni Schwartzii, Berolinensis, quod moderabantur Diels et v. Wilamowitz, totidem menses, in seminarium Gissense philologicum receperunt me Dieterich et Gundermann et interfui exercitationibus ab iis institutis bis senos menses, in societatem Germanici seminarii Gissensis, quod gubernat Behaghel, assumptus sum hos duos annos, philosophici auspiciis Siebeckii florentis hos sex menses.

His praeceptoribus meis hoc loco maximas gratias me agere posse valde gaudeo, imprimis Gundermanno, qui ad haec studia me excitavit et, qua semper erat erga me benevolentia atque benignitate, perficientem adiuvit.

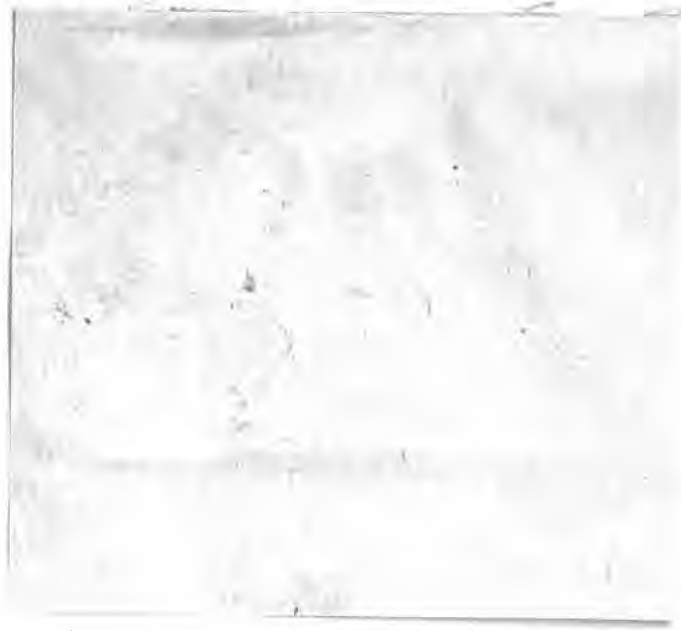

42
anorum sermonis castrensis reliq
ner Library 003192721
2044 086 583 036